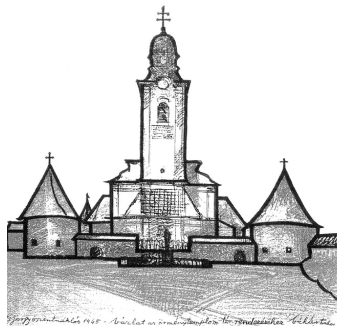

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”

(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa
XVIII. évfolyam 211. szám
2014. szeptember

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap harmadik csütörtökén 17 órakor mindenkit szeretettel vár a Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál termébe, bejárat a Budapest V., Városház utca 7. szám felől

Szent Khoszrov imája s megemlékezések*

Emlékezzél meg, Uram, N. szolgálódról (szolgálódról), és könyörülj rajta a Te nagy irgalmasságod szerint, és add meg neki a nyugalmat látogatásod révén orcád fényességében (és oltalmazd meg minden lelki és testi csapdától)!

Örmény kódex-motívum

A liturgiában (misében) az élőkről is meg lehet emlékezni s egyébként az élőkért is kell imádkoznunk. Kivétel nélkül mindenkiért. Az már emberi dolog, hogy ki-ki közelebb áll hozzánk, például így örmény közösségünk tagjai. S az örmény nemzetre ráfér történelme folytán a nyugalom. A 66. Zsoltárban is elhangzik, hogy az Úr derítse fel reánk az Ő orcáját. Képletesen szólva: reánk árasztott tekintete nyugalmat áraszt! A megemlékezés idézett záró részének szavai mintegy párhuzamban vannak a Mi Atyánk végső kérésével: Ne vígy minket kísértésbe. (A jó fordítás az lenne: ne engedj!)

Dr. Sasvári László

*Szent Liturgia örmény szertartás szerint – Bp. 2006., 40-42. o.

Lapunk az interneten: a www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Béres L. Attila

Kánikulai történet: Kabdebó Tamás

A Fővárosi Örmény Klubban évek óta nyáron tartja a szokásos évi programját a XIII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat. *Kabdebó János* elnök rendezte az idei júliusi programot, amely zenével indult. A Pannon lant I. által kiadott felvételen az *Énekmondó Együttes* előadásában két számot hallottunk *Kabdebó Tamás* megzenésített verseiből. A kellemes nyári délutánon sajnos kevesen jelentünk meg a Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál konferencia termében, a program előtt a városon keresztülvonuló vihar, a nyaralás sokakat távol tartott – állapította meg a klub háziasszonya, *dr. Issekutz Sarolta*.

Kabdebó János rövid leltárt tartott a klubban rendezett eddigi műsoraikról: két alkalommal diavetítés volt a fényképeiből, láttunk úti filmet Örményországról, részt vettünk egy jól sikerült beszélgetésen, amely a Kabdebók egymás között címet kapta, ahol Kabdebó Lóránd irodalomtörténészt kérdezte Kabdebó János. Tavaly Bisztray Mária színművésznél, egy Kabdebó lányról láttunk filmet. Az idei alkalomra *Kabdebó Tamás*, író, költő és műfordítótól az írószövetség rendezvényén kapott egy CD-t, amelyet így dedikált: „Tamás apostoltól János apostolnak”.

Kabdebó János a következő szavakkal mutatta be Kabdebó Tamást: „Kabdebó Tamás író, költő, műfordító, Budapesten született 1934. február 5-én. Idén lett 80 éves. Isten éltesse Őt!”

A Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagja 2001 óta. 1952–1956-ig az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv- és irodalom szakos hallgatója volt. Részt vett az 1956-os forradalomban. A forradalom bukása után Nyugat-Európába emigrált.

Kabdebó János

Először Angliában telepedett le. Élt Cardiffban, Guyanában, Manchesterben, jelenleg Írországbán, Newcastleben egy Dublin melletti településen él. Dolgozott könyvtárakban, egyetemeken, ma már „csak” az irodalommal foglalkozik. Hazáját, anyanyelvét soha nem feledd, ezt bizonyítják magyar nyelven írt művei. Tartja a kapcsolatot a kortárs magyar írókkal, igyekszik őket bemutatni a nyugat-európai irodalomszerető embereknek, ehhez hozzájárult magyar szépirodalmi művek angol nyelvű műfordításaival. Több kultúrában (magyar, angol, ír) teljesen otthon van. A rendszerváltáshoz közeledve számos magyar történelmi, kulturális és irodalmi folyóirat közli tanulmányait, esszéit, kritikáit, szépirodalmi írásait és műfordításait. Elbeszélő műveiben személyes, vallomások hangon számol be a nagyvilágba kiszakadt, a nyugati féltekén barangoló magyar fiatalok kalandjairól, s nosztalgikus érzéssel idézi fel saját budapesti és bajai fiatalkori emlékeit. Elbeszélő hangjára jellemző az ironia.

Dr. Kiss Margit

86 kötete jelent meg. Fő műve a folyamregényként emlegetett *Danubius Danubia*.”

A képviselőtárs, *dr. Kiss Margit* előadásában elhangzott *Kabdebó Tamás*:

Kabdebó Tamás

Memento libertatem

Ha körmöd alá tűskét vernek,
Sötétzárkában vasra vernek,
Ha húgycsővedbe ceruzát húznak,
Szerettedért becsuknak túsznak –
Ne feledd: semmi sem tart örökké;
Százötven év alatt sem lettünk törökké.

Ha a nyelvedet kifacsarják,
Magzatodat kikaparják,
Ha megtömnék kábítószerrel,
Hogy kibékülj a perekkel –
Ne feledd: semmi sem tart örökké;
Százötven év alatt sem lettünk törökké.

Ha országodban ketrecbe zárnak,
Ha kibújnál, aknákkal várnak,
Ha átrepülsz, megbélyegeznek,
Holtadig ha kartotékra tesznek –
Ne feledd: semmi sem tart örökké;
Százötven év alatt sem lettünk törökké.

Ha lazábban fogják a kantárt,
Civilbe bújtatják a zsandárt,
Ha rendjeleket osztogatnak,
Csak néhanapján fosztogatnak,
Még ha feléd is rúgják a koncot
S szolgálak kapsz egy nyomoroncot,

Ha bülbül szavakkal csalogatnak
S ahol fáj, ott nyalogatnak,
Ha turbánra, sörbetre jut és borra –
Gondolj akkor a selyemzsinórra.
Ne búsulj, kenyeres, semmi sem tart örökké;
Százötven év alatt sem lettünk törökké.

Memento Libertatem című verse, majd levetítésre került egy portréfilm, amelyet a Hír tévé készített Kabdebó Tamás 80 éves születésnapja alkalmából.

A film „ébresztés volt” az őszi választás fontosságára.

A műsort Kabdebó Tamás két megzenésített verse (felvételtől) zárta. Kabdebó János megköszönte a közönségnek és a klub háziasszonyának a júliusi klubdélutánt.

dr. Issekutz Sarolta örömmel jelentette be, hogy hamarosan megjelenik az EÖGYKE kiadásában a *Távol az Araráttól... A magyar-örmény irodalom* című „lexikon”, amelyet *Alexa Károly* irodalomtörténész szerkeszt. Az első kötetben negyvenhárom író, költő, irodalomtörténész kapott helyet, köztük Kabdebó Tamás is. Ezután további információk hangzottak el a soron következő programokról, és az őszi nemzetiségi önkormányzati választásokról. *dr. Issekutz Sarolta* felhívta a figyelmünket arra, hogy sürgősen regisztráltassuk magunkat az örmény névjegyzékbe, mert nagyon kevesen tették ezt meg eddig. 2011-ben az új nemzetiségi törvény elismerte a Kárpát-medencébe betelepített örmények magyar anyanyelvűségét is, tehát nincs akadálya annak, hogy megvalljuk örmény gyökereinket. Az örmény nemzetiségi regisztráció nem akadályozza meg a minden magyar állampolgárt megillető önkormányzati választást.

Heim Pál, a Fővárosi Örmény Önkormányzat elnökhelyettese tudunkra adta, hogy *Erdő Péter* bíboros úr Orlay utcai örmény katolikus templomban tartott ünnepi szentmiséről az Új Ember újságban és a honlapon is megjelent cikk. Az interneten elég rákattintani a magyar-örmény katolikus honlapra, és megjelenik a június 22-én készült kisfilm is a búcsús miséről. A klubdélután végén a vendéglátó önkormányzat pogácsával és ásványvízzel várta a megjelenteket.

Béres L. Attila

A választások előtt Csiky is üzent

Az anyai és apai ágról is örmény családból származó Csiky Gergely életét alig, drámai közül is elsősorban a Nagymamát ismerjük. Csiky Gergely, a drámaíró címmel meghirdetett augusztusi klubdélután rendezését a Budapest Főváros XII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat vállalta. A műsort a klub háziasszonya, dr. Issekutz Sarolta állította össze, aki először is röviden összefoglalta Csiky Gergely életét és írói munkásságát. (Előadását keretes kiemelésünkben közöljük.)

Levetítésre került egy riportfilm részlet, amelyben É. Szabó Márta kérdéseire Nemeskürty István irodalom- és filmtörténész válaszolt. A filmrészletből Csiky Gergely munkásságáról számos kevésbé ismert részletet tudtunk meg.

Az augusztusi klubdélután közönsége ezután megtekintette Hajdufy Miklós rendező és Czabarka György operatőr 1979-ben filmre vitt Csiky Gergely *Ingyenélők* című társadalmi drámáját. *Szemes Mari*, *Darvas Iván*, *Schütz Ila*, *Czeglédi Sándor*, *Gyenge Árpád*, *Sárosi Gábor*, *Peremartoni Krisztina*, *Hegedűs D. Géza*, *Bencze Ferenc*, *Hámori Ildikó* remekül megformált, szórakoztató színészi játéka a választások előtt üzenet értékű élményt jelentett mindazoknak, akik még nem látták, vagy régen látták az eredetileg *Proletárok* címmel írt drámát.

(„1880-ban, a budapesti Nemzeti Színházban bemutattak egy vígjátékot, amely egyszerre váltott ki lelkesedést és felháborodást, vagyis: botrányos siker volt. A drámatörténet úgy tartja nyilván, hogy Csiky Gergely *Proletárok* című komédiájánál kezdődik a realista igényű magyar társadalmi dráma. A harmincnégy éves, tekintélyes hivatalokat ellátó római katolikus pap, teológiai professzor és szent-széki ügyész legendásan művelt, renginegely nyelvet beszélő férfi, aki már túl van

több nagyszínpadi sikerén. A többször *Ingyenélők* címen játszott *Proletárok* mozgalmas cselekménnyel, mulatságos figurákkal, vígjátéki hatásokkal, de erősen fanyar ízekkel tart görbe tükröt a kornak, érdekes, fordultatos, mulatságos és nagyon modern mű – akár tizenhárom évvel a kiengyezés után, akár a huszonegyedik században találkozunk vele.” – PORT.hu)

A film után *dr. Issekutz Saroltától* megtuduk milyen programok várnak ránk szeptemberben. Majd a nemzetiségi önkormányzati választások kampánya kapcsán arra hívta fel a figyelmet, hogy mindenki regisztráltassa magát és szavazzon október 12-én az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jelöltjeire. „Először lesz lehetőség arra, hogy országosan felmérjük az erdélyi magyarörménység létszámát – mondta. – Ehhez az kell, hogy átérezzék, amit a füzetek Választási Különszáma is sugall, mindenkinnek meg kell tennie a két lépést, a regisztrációt és a szavazást, hogy a már magyarul beszélő örmény közösség folytatni tudja a húsz éve megkezdett kulturális-, identitásörző-, közösségszervező- tevékenységet.” (A választásokkal kapcsolatos információkat a 20. oldalon adjuk közre.)

Zárugné Tancsin Katalin, a Zuglói Örmény Önkormányzat elnöke zárásként elmondta, hogy Csedő Csaba, Csíkszegreda polgármestere részt vett 1997-ben

Rozgonyi Zoltán zuglói polgármester meghívására a Zuglói Örmény Önkormányzat által rendezett Világosító Szent Gergely rendezvényen, és aján-dékba adott egy – testvérvárosi kapcsolat erősségét szimbolizáló – kopjafát. Miután megszűnt a Zuglói Kisebbsé-

gek Háza, ezt a kopjafát szeptember 28-án állítják fel a Budapesti Örmény Katolikus Lelkészség kertjében (XI. ker., Orlay utca 6.), ahol a templom Fogolykiváltó Boldogasszony búcsúján felkérrik az atyát, hogy szentelje fel újból a felállított kopjafát.

Csiky Gergely

1842. december 8-án Pankotán (Arad megye) született és 1891. november 19-én Budapesten hunyt el.

Szülei az erdélyi örmény származású Csiky János megyei főorvos és Verzár Helena. A gimnáziumot Aradon végezte. Már korán – 8 éves korában – megmutatkozott tehetsége az irodalom és költészet iránt. Marosi Gyula és Vándorfi álnéven közölték műveit a korabeli lapok. A magyar irodalmon kívül tanulmányozza a római és görög klasszikusokat. A papi hivatást választja és 1859-ben a Csanád-egyházmegye temesvári szemináriumába lép, majd két év után a pesti központi papnevelőbe. A teológiai tanulmányai mellett a drámaköltéssel foglalkozik. 23 évesen, 1865-ben pappá szentelik, majd Bécsbe küldik az Augustinaeumba tanulni, ahol 1868-ban teológiai doktorátust szerez. 1870-ben gimnáziumi tanár Temesváron, majd egyházjog és történet tanár a papnevelőben 1878-ig. Elsajátítja a francia és angol nyelvet, és fordítja az egyházi irodalmi alkotásokat. A Csanád c. egyházmegyei lap munkatársa lesz. Jóslat c. színművével robban be az irodalomba, amellyel elnyeri a Magyar Tudományos Akadémia 100 aranyos Teleki-díját, s ettől kedve ontja a színműveket, tragédiákat, valamennyivel az Akadémia különböző díjait nyerve el. 1879-ben a Kisfaludy Társaság rendes tagjává, majd másodtitkárává választja, a Magyar Tudományos Akadémia pedig levelező tagjai sorába. Arad városának 1881-ben lesz díszpolgára. Eközben püspöki engedéllyel a fővárosba költözik és minden idejét az irodalomnak szenteli, dolgozik a hírlapoknak, fordít darabokat a Nemzeti Színház és a Kisfaludy Társaság számára. Bonnáz csanádi püspök azonban nem nézi jó szemmel felszentelt papjának profán foglalkozását a színpadon, amelyet egy hivatalos levélben Csiky tudtára is ad. 1880-ban Csiky a levélre válaszként kilépett az egyházi rendből, 1881-ben evangélikus vallásra tér át és nőül veszi Villeczné Bakody Amandát. 10 év boldog házasság után 49 éves korában elhalálozott.

Művei szinte megszámlálhatatlanok, 35 színművet írt, két prológot és egy monológot, 39 színművet és sok német, francia, angol irodalmi művet fordított. Szerkesztette a Csanád egyházmegyei közlönyt Temesváron, a Lehel Kürtje c. politikai heti néplapot Budapesten, a Műkedvelők színpadja c. lapot. Ezen kívül egyházi jogi szakmunkákat, irodalomtörténeti munkákat, számtalan elbeszélést írt.

I. S.

Főpásztori vizitáció az Örmény Katolikus Személyi Plébánián

(Képgaléria és videó)

A kánoni vizitációra június 21–22-én került sor, és úrnapi ünnepi szentmisével zárult, melyet Erdő Péter bíboros mutatott be június 22-én délután az Orlay utcai Fogolykiváltó Boldogasszony és Világosító Szent Gergely örmény katolikus kápolnában.

Az Oltárszentség ünnepe egy napra esett az Örmény Katolikus Templom védőszentjének, az örmény népet keresztény hitre térítő Világosító Szent Gergelynek ünnepnapjával, mely az örmény katolicizmus legfontosabb ünnepe.

Világosító Szent Gergely tevékenysége indította el Örményország evangelizációját a III. század végén. Gergely családja korábban a római birodalom területére menekült, itt ismerkedett meg a kereszténységgel, itt szentelték diakónussá, majd az örmények püspökévé is. Visszatérve Örményországba hozzákezdett a keresztény hit terjesztéséhez.

A XVIII. században érkeztek Erdélybe nagyobb számban örmények; jelentősebb közösségek alakultak ki Gyergyószentmiklóson, Szamosújváron, Máramaroszigeten. Az első, majd a második világháború után Erdélyből nagy számban települtek át örmény katoliku-

sok, számukra 1922-ben megalakult a budapesti Örmény Katolikus Egyházközség. Az első lelkipásztorokat a velencei mechitaristák küldték, majd 1934-ben a bécsi mechitaristák vették át a magyarországi örmény katolikusok lelki gondozását az esztergomi érsek főpásztori joghatósága alatt.

Az istentiszteleteket kezdetben a budapesti Szent István-bazilika Szent Lipót kápolnájában tartották. 1947-ben a bíboros főpásztor új dekrétummal, personalis és territorialis hatáskörrel szervezte újjá az örmény lelkészséget. 1949-ben a Budapest V. Semmelweis u. 9-be költözött a lelkészség, majd 1974 májusában a XI. Orlay u. 6. szám alatti háromszintes villaépületben találtak otthonra. Az épület földszintjén kápolnát alakítottak ki Azbej Sándor Ybl-díjas építészmérnök tervei szerint.

A Fogolykiváltó Boldogasszony és Világosító Szent Gergely lelkészség úgy-

nevezett személyi plébánia, vagyis nincs saját területe, hanem – a Katolikus Lexikon megfogalmazása szerint – „egy terület krisztushívőit rítus, nyelv, nemzetiség vagy más szempont alapján fogja össze közösséggé”.

A szentbeszédben Erdő Péter először az Eucharisztia misztériumáról beszélt, mely a legbensőségesebb közösség misztériuma. Ezután – mintegy a vizitáció összegzése-képpen – elmondta: nagy örömmel végzett egyházlátogatást a budapesti örmény katolikus lelkészségen, „ahol látni a múlt értékeit, a hit, a szeretet, az odaadás és a hűség bizonyítékait”.

A II. vatikáni zsinat sajátos logikát jelöl meg a keleti katolikus liturgiák számára – hangsúlyozta a főpásztor. – „Kijelenti, hogy maguknak a keleti katolikusoknak kell elmélyíteniük saját hagyományuk ismeretét,

és ha a hiteles tradíciók csorbultak volna, igyekezniük kell visszatérni a régi hagyományokhoz. A zsinat azt is elismeri, hogy a kinyilatkoztatás gazdagságának bizonyos vonatkozásait olykor megfelelőbben érzékelteti vagy jobban megvilágítja egyik vagy másik keleti vagy nyugati hagyomány. Itt tehát kölcsönös kiegészítésről van szó.”

Különösen érvényes ez az örmény hagyományra – emelte ki a bíboros –, hiszen a világon az első ország, amely hivatalosan is,

közösségi jelleggel, elfogadta a kereszténységet, az örmények országa volt, ahol már a II-III. században jelentős számú keresztény élt. Világosító Szent Gergely hosszú börtön után végezhetett csak áldott missziós tevékenységét az örmények között, miután meggyógyította és megtérítette a korábban keresztényüldöző, kicsapongó életet élő III. Tiridat királyt, aki beleőrült saját gaztetteinek súlyába. A megtért király akarata szerint az örmény egyházat Gergely szervezte meg, aki tizenkét püspökséget alapított.

A szentbeszéd zárásaként Erdő Péter Világosító Szent Gergely közbenjárását kérte: „Adja Isten, hogy örmény katolikus közösségünk fennmaradjon, és sugárzó tanúságot tegyen hitéről egész népünk előtt. Világosító Szent Gergely, könyörögj érettünk!”

Mint Fülöp Ákos adminisztrátor-lelkipásztor a *Magyar Kurír*nak elmondta, a vizitáció során a bíboros az egyházi gondnoksággal beszélte meg a lelkészség ügye-

it, majd az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület képviselőivel találkozott. A megbeszélésen részt vett az egyesület elnöke, dr. Issekutz Sarolta, II. kerületi örmény nemzetiségi képviselő, a Fővárosi Örmény Klub alapítója. Mindkét szervezet kulcsfontosságú szerepet tölt be a lelkészség és az egész magyarországi örmény közösség életében.

Az Örmény Katolikus Lelkészség, valamint a szintén az Orlay utcai épületben helyet kapó múzeum fenntartása és támogatása fontos része a magyarörmény identitás-

nak. Havonta egy alkalommal nagy népszerűségnek örvendő *Zeneagapét* tartanak a szentmise után. A misék örmény katolikus rítus szerint, magyar nyelven folynak. Évente 3-4 alkalommal a libanoni örmény katolikus pátriárka titkára, Avedik Hovannisján celebrál zenés szentmisét örmény nyelven. 2013 őszén Avedik atya öt gyermeket keresztelt és bérmált meg az örmény katolikus rítus szerint.

Fotó: Lambert Attila (Videó: *Metanoia*)
(*Magyar Kurír* – (vn) 2014. június 23. hétfő)

Küsmődi Attila, szamosújvári római katolikus plébános

Homília – Világosító Szent Gergely ünnepe

Krisztusban Testvéreim!

Ünnepelni jöttünk össze az örmények Világosító Szent Gergely szentjét: ünnepelni, megtisztelni, követni. Ha jól mondom – mert ugyebár örményül nem tudok –, Szurp Grigor Luszárovics, az örmények apostola több mint 1700 évvel ezelőtt megkeresztelte az örmény királyt, és az örmény királlyal együtt az egész nemzetet.

A mai evangéliumi részlet Máté evangéliuma 5. fejezetéből való, ennél az evangélium részletnél nem lehetne szebbet találni Világosító Szent Gergely ünnepére.

Ti vagytok a föld sója! Ti vagytok! Nem „te” vagy, hanem „ti” vagytok. A közösség vagytok a föld sója. Ha a só ízet veszti, ugyan mivel sózzák meg? Ugyebár tudjuk, hogy só nélkül ízetlen az étel. Nincs olyan íze, amely értékké tenné, elfogyaszthatóvá tenné. Mikor kicsit, mikor többet kell az ételbe tenni ahhoz, hogy az finom legyen, hogy élvezhető legyen. Ti vagytok a földnek a sója! Az örmény nemzetet több mint 1700 évvel ezelőtt Krisz-

tus meghívta, hogy a föld sója legyen. De úgy néz ki, hogy a só ízet tudja veszteni. Milyen az a só, amely nem sóz, amelynek nincsen sóssága, amelyet beleteszel az ételbe, mégsem finomítja meg az ételt. Te elvárod tőle, hogy az étel finomságát megadja, és mégsem teszi meg. „Nem való egyébre, minthogy kidobják, és az emberek eltapossák.”

Ha a kő sót kitesszük vizes, nedves helyre, akkor a só kioldódik belőle és marad a kő. Körülbelül erre gondolhatott az evangélista, amikor leírta, hogy a só ízet veszti. Maradt a kő. „Kidobják és eltapossák az emberek.”

Ide kívánczik Mahatma Gandhi esete, aki, amikor az angol gyarmatosítók a són keresztül is fogva tartották a népet Indiában, akkor azt mondta Gandhi, hogy nem veszünk az angoloktól sót, inkább a tenger, az óceán vizéből fogjuk kinyerni azt. A sót, a mindennapi élethez oly nélkülözhetetlen ásványi anyagot. Ezzel az ellenállással szabadította fel népét.

De ugyanez a Gandhi mondotta, hogy: „Ha találkoztam volna **egyetlen** egy olyan

kereszténnyel, aki az általa hirdetett tanoknak megfelelően él, magam is kereszténynek lettem volna.” Az evangélium tanúsága szerint a só ízet vesztheti, Gandhi tanúsága szerint pedig, a keresztények (legalábbis az általa látott keresztények) ízüket is veszítik. A kérdés adódik: mi keresztények, mi örmény katolikusok ízünket veszítettük-e? Ki vagyunk-e téve annak egyáltalán, hogy ízünket elveszítjük? Ha véletlenül ízünket elveszítettük, akkor van-e lehetőségünk arra, hogy ismét ízletessé legyünk, ismét sóssá legyünk, vagy az evangélium másik képét használva, ismét világossá legyünk?

Természetesen Krisztusnál soha nincs minden veszve. Ha véletlenül eltértünk a krisztusi úttól, attól, hogy egymás számára ízletessé kell lennünk, hogy világosság kell lennünk egymás számára, hogy egymás számára Krisztus világosságát kell közvetítenünk, mint ahogy Világosító Szent Gergely Krisztus világosságát adta át az örményeknek, Jézus mindig visszahív, és azt mondja: „Gyertek és gyökerezetek meg ismét bennem, gyökereitek engedjétek mélyebbre bennem, gyertek és a szőlőtőbe, mint szőlővesszők tagozódjatok bele.”

Barsi Balázs ferences atya írja egyik elmélkedésében: „Egy olyan közösség, amely együtt van, de nem Jézus miatt, Jézusért és Jézusból élve, nem hordoz világ és történelem feletti üzenetet. Van elég sok klub és szervezet a világon; mi nem azok vagyunk, hanem a Föld sója és a világ világossága Jézus miatt.” Mindenki felteheti a kérdést: Világosító Szent Gergely ünnepe mit jelent számára? Miért jön ide Szamosújvárra? Krisztusba tagozódni, Krisztusban újra sóssá lenni, Krisztusban újra világosság lenni, vagy inkább klubként, szervezatként, netán az „ángádzsábur” levesért jöttem és szeretnék együtt lenni fivéreimmel.

Krisztus ki tudja egyenesíteni véletlenül eltévedt szándékainkat. Mindig visszavár, mindig meg akar újítani bennünket, hogy az Ő életét éljük, és az Ő életét élve, a többiek, a mellettem élőket meg tudjam ízesíteni, világossá tudjam tenni, hogy mindenki élvezze az életet mellettem, a közelemben, érezze, hogy Krisztus egy picit tapasztalható általam. Nem az én hozzáállásom, nem az én munkám, hanem Krisztus szeretete miatt.

Visszatérek egy kicsit a „ti vagytok”-ra. A szamosújvári örmény katolikus közösség: ti vagytok az erdélyi örmény katolikusok kiemelt közössége. Ez a templom a székesegyház, ti minden vasárnap a székesegyházban részese lehetek Krisztus áldozatában. Igéjének gyümölcseiben. Az örmény katolikus közösség „hegyre épült városként” kell élnen a többi örmény katolikus közösség számára, az egész város számára, egész Erdély és az egész világ számára. Erdélyi örmény katolikus közösség. Lefordítom: Krisztushoz kapcsolt, Krisztus földi helytartójával, Róma püspökével szorosan kapcsolatban lévő, ez a kapcsolatot elevenen ápoló közösség. Megismétlem: ez a kapcsolatot elevenen ápoló közösség.

Egy szakdolgozatban olvastam, hogy „Az örmények múltja, valamint jövője is a váláshoz van csatolva, azért nem politikai, hanem vallási menekültnek nevezi őket a történelem. Jövője szintén csak vallása által biztosított.” Én ezzel a kijelentéssel – bár nem szentírás – teljesen egyetértek: „Az örmények múltja, valamint jövője is a valláshoz van csatolva.” Ha élni akartok, akkor Krisztusba gyökerezve, az Ő világosságát továbbadva tudtok élni. Erre az életre hív meg benneteket Világosító Szent Gergelyen keresztül a mi Urunk Jézus Krisztus! Amen.
(*Elhangzott 2014. július 5-én, Szamosújváron az Örmény Katolikus Székesegyházban, a Világosító Szent Gergely bűcsú alkalmából.*)

Kovrig Annamária

Könyvbemutató Désen

A dési Magyar Házban június 11-én mutatták be Kiss Ferenc történész, tanár legújabb, Szongott Kristóf – Szamosújvár és az erdélyi örmények historikusa című monográfiáját.

Kovrig Annamária méltatásából kitűnik, hogy a román és angol nyelvű összefoglalót is tartalmazó munka történelmi tárgyilagossággal mutatja be Szongott Kristóf (1843–1907) kiváló tanár, jeles örmény kutató, az ARMENIA magyar-örmény haviszemle szerkesztője, az Örmény Múzeum-Egyesület alapítója életét, munkásságát.

Az 1672-ben fejedelmi engedéllyel Erdélybe telepedett örmények Gyergyószentmiklós, Beszterce, Görgény, Csíkszépvíz, Ebesfalva, Petele után az 1700-as évektől Armenopolisz néven Szamosújvárt anyavárosi rangra emelték. Déss, mint közeli település, kedvelt állomáshelye volt a Szamosújvárról kirajzott örményeknek, mint ahogy a családnevek is bizonyítják – Voith, Lászlóffy, Kovrig, Krémer, Czetz, Merza, Donova.

Szongott Kristófnak az erdélyi örmények történetéről, művelődési életéről szóló írásai

Dr. Sasvári László

„Becsületet szereztél az örmény névnek”

Szongott Kristóf 40 évig tanított a szamosújvári örmény katolikus algimnáziumban, majd az állami főgimnáziumban. Ebből az alkalomból 1904-ben köszöntötték. Erzsébetvárosban is rendeztek díszebédet tiszteletére, ahol Issekutz Viktor, a város országgyűlési képviselője mondotta a címként idézett szavakat beszédében.

a mai napig referenciaértékűek - hangzott el a könyvbemutatóon.

Jelentősebb munkái Az erdélyi örmények genealógiája, Szamosújvár monográfiája (három kötetben, 1901), A magyarhoni örmények etnographiája (1903), A magyarok eredete (1906), valamint a Khorenei Mózes Nagy Örményország története című, V. századbeli történelmi munka magyarra fordítása.

Szongott Kristóf érdeme az Örmény Múzeum-Egyesület, amely 1905-beli alapítása után számtalan értékes történelmi és művészeti tárgyat tárolt gyűjteményében, közöttük is a legértékesebb P. P. Rubens Levél a keresztről c. monumentális festménye, amely napjainkban is a szamosújvári örmény nagytemplom oldalkápolnájában található.

Szongott Kristóf nemzedékeket nevelt fel, kiváló egyéniség-ösztönző példa volt és maradt az utána következő nemzedékeknek - mint ahogyan azt Kiss Ferenc közérthetően, de tudományosságot nem mellőzve az olvasók elé tárja ebben a legújabb kötetében. (Szabadság – 2014. június 17.)

Örvendetes, hogy napjainkban már igen bő szakirodalommal rendelkezünk szamos területéről, így a hazai örmények múltjáról is. Kiss Ferenc tollából jelent meg a „Szongott Kristóf” című könyv (Kolozsvár 2014) eme alcímmel: „Szamosújvár és az erdélyi örmények historikusa”. A több mint 300 oldalas, jó kötéssel rendelkező olvasmányos könyvben ennél több van! (A

könyv 31. oldalán idézi eme ismertetés címébe foglaltakat.)

Ha úgy vesszük Szongott Kristófot, akár polihisztornak is nevezhetnénk. (Bár az utolsó magyar polihisztornak Brassai Sámuel tartják, aki szintén erdélyi volt). Nem volt egyetemi végzettsége, tudását önerőből szerezte, de mégis mennyi tantárgyat tanított s még mellette milyen munkát végzett! Tanított a 40 év alatt: német s görög nyelvet, mennyiségtant, természettant (fizikát), magyar történelmet, szabadkézi és mértani rajzot, szépírást. Még a hittanárt is helyettesítette olykor. Volt könyvtáros, pénztáros, vállalta a jegyzői tisztelet is. Sok magántanítványa is volt.

Ha elfáradt, a kerti szerszámokhoz nyúlt. Kertjét 3 részre osztotta: konyhai vetemények, virágoskert, gyümölcsös. Emellett részt vett a város közéletében. Előfordult, hogy ő énekelte végig egyedül a misét. Levéltárosi munkát is végzett. Szinte anekdotikus! Mikor a város lebontotta (1893) a régi, roskadozó városházát, 9 társzekérmény iratanyagot Szongott Kristóf házához szállítottak. Ő minden iratot át nézett. Mikor volt rá ideje? – Az anyagokat felhasználta történészi munkásságában. Így Szamosújvár több kötetes monográfiájában. Amatőr történész volt, e kötetek inkább forráskiadványnak tekinthetők! Írt a szamosújvári örmények néprajzáról is. Első írásban terjedelmes munkája nyelvészeti tárgyú volt: „A hazai örmények vezeték- és keresztnévei”

(Szamosújvár 1884). Tovább is folytatta nyelvészeti (névtani) kutatásait: „A magyarhoni örmény családok genealógiája” (Szamosújvár 1899). Szongott Kristóf *alaptűveket* alkotott, melyek ma is nélkülözhetetlenek.

Kiss Ferenc kötete tartalmában Szongott személyén kívül, némiképp forrásközlésnek is tekinthetően, sok másra vonatkozó adalékot is találunk (pl. az Alpár Ignác tervezte főgimnázium épületének leírását). Olvashatunk részletesebben tanártársairól, valamint az általa alapított és szerkesztett *Armenia* folyóiratról, és munkatársairól is. 20 éven át közölt magyar nyelven örmény tárgyú cikkeket, tanulmányokat. De szó esik a Múzeum egyesületről is.

Karizmatikus egyéniség volt, a sok munka felőrlötte szervezetét, 64 éves korában eltávozott, előtte gyónását elvégezvén. Mint embernek, voltak hibái, de azok ne említessenek.

Az ismertett mű képeket, fotókat is tartalmaz. Egyet hadd emeljek ki (247. o.), 14 arckép együtt, van címe is: „Az örmény egyház Magyarországon”. Amikor még egyszerre 14 örmény katolikus lelkész szolgált! (Valószínűleg az Armenia egyik számából!)

Értékeket s eszményeket nem ismerő körünkben sokat jelent olyan emberek felemelése, mint Szongott Kristóf és munkatársai voltak. Megörökítettek egy akkor még élő, de fogyatkozó, sajátos erdélyi szubkulturát. Igaz, még ma is fellelhető, ha töredekésen is, de még mozgósíthat sokakat!

Meghívó

A Budapesti Örmény Katolikus Lelkésztség tisztelettel meghívja
2014. szeptember 28-án, vasárnap 16.30 órára
 a XI. ker., Orlay u. 6. szám alatti Örmény Katolikus templom védőszentjének
Fogyókváltó Boldogasszonynak a búcsújára.
A szentmisét Avedik Hovanessian atya, a Bejrúti Pátriárka személyi titkára celebrálja.
Szentbeszédet mond Fülöp Ákos atya.
 Közreműködik az IMPERATRIX énekegyüttes Sraiber Zsolt karnagy vezetésével.
 A szentmise után a rendezvényt agapéval zárjuk.

Fülöp Ákos adminisztrátor, lelkész

Szamosújvári és erzsébetvárosi búcsú, 2014

A szamosújvári szentmise résztvevői

A szamosújvári örmény katolikus templom felújított toronyóráját megáldja Dr. Jakubinyi György örmény apostoli kormányzó

Az erzsébetvárosi búcsúmise résztvevői

Szakács Endre vikárius a vörösköpnöyegesekkel a Világosító Szent Gergely búcsún Szamosújvárott

Kiss Ferenc bemutatja Szongott Kristófról szóló könyvét, balról Dr. Jakubinyi György, örmény apostoli kormányzó

Mária-szobor az erzsébetvárosi körmenet elején

Dr. Száva Tibor-Sándor

Bodor Ferencz és Zakariás Antal szerepe 1848/49-ben

Az idén van Gábor Áron születésének 200-ik évfordulója és az ideje annak, hogy fejet hajtsunk a kiváló tüzér szabadsághős emléke előtt, aki 165 évvel ezelőtt életét adta a székely szabadságért. A székelység értékeli, és nem felejtje el azt az önfeláldozó szervező munkát, amelyet vállalt a szabadságharc érdekében. Ezt a hőstettet nem lehet tőle elvitatni!

Szilárd történelmi tény az is, hogy 1848 őszén az ágyúöntés értelmi szerzője és szervezője is ő volt, de a korabeli dokumentumokból az is kiderült, hogy ennek gyakorlati kivitelezése két csíki sorstársa nélkül nem valósulhatott volna meg. A két csíki neve lassan feledésbe merült még a történészek által is, de azért ebben az évben jó volna, ha legalább szűkebb hazájukban megemlékeznének róluk. Tegyük ismertté nevüket a fiatalabb nemzedékek számára is, akik:

Zakariás Antal (1804–1871) és Bodor Ferencz honvéd-százados (1804–1874)

2014 mindkettőjük születésének 210-ik évfordulója, és Bodor halálának 140-ik évfordulója.

Ezt erősíti Kelemen Lajos könyvében olvasható elismervény is, amelyet Gábor Áron 1849. jún. 7-én írt Zakariás Antalnak, a Balánbányai Rézbánya akkori tulajdonosának: „...500 az az Ötszáz forint vörösrézről amely anyagot a Csík Sz: Domokosi Rézgyárból Salétrom természetű üstök kikészítésökre az ottani gyár tulajdonossa Tisztelt Zachariás Antal Úrtól mint Álladalmi részletet hogy hiánytalan ki vettem légyen elismerem.” Tehát Gábor Áron már 1848 nyarán megpróbált ugyan ágyút önteni Kézdivásárhelyen, de sikertelenül. Az

élet nem engedte meg neki, hogy magasabb műszaki ismereteket szerezhessen (ti. asztalos mester volt, de katonaként tüzérségi képzést szerzett) és ennek hiányában az első ágyúöntésének gyakorlati kivitelezését Bodor Ferencztől tanulta. Ki is volt Bodor Ferencz, és hogy került ő kapcsolatba az ágyúöntéssel? Bodor Ferencz 1804-ben Csíkszentmihályon született, édesapja Bodor Mihály volt, aki 1795-ban vette feleségül a csíkszépvízi Száva Ágneszt /sz. 1775/. A családi kapcsolatainak köszönhetően Bodor Ferencznek lehetősége volt olyan iskolát végezni, mely az akkori korszakhoz képest magas szintű bányatechnikai (és haditechnikai) képzést biztosított számára. Ez nem volt más, mint az 1770-ben Selmecbányán alakult Bányászati – Kohászati és Erdészeti Akadémia, ahonnan úgymond „bányatisztek” kerültek ki. Az akkori gyakorlatnak megfelelően ebben az iskolában az ércek olvasztása mellett más, de ide kapcsolódó szaktantárgyakat is tanítottak, amelyek különböző fémipari anyagok előállítására szolgáltatnak ismereteket, de mindezek mellett még komoly hadmérnöki ismeretekkel is ellátta a hallgatókat. Annyi bizonyos, hogy Bodor mindezek mellett szakembere lett a löpörgyártásnak és az ércolvasztásnak olyan szinten, amely tudásnak abban az időben kevesen voltak birtokában. Bodor 1832-ben nősült, neje Miller Teréz lett, és itt meg kell jegyezni, hogy később anyósa teljes vagyona is ráment a madarasi löpörgyár fenntartására, mert – az ígérgetések dacára – a gyárat Bodor csak a saját pénzén tudta működtetni. Emiatt a forradalom után Bodor anya-

gilag teljesen tönkremenve lett a császári börtön foglya.

Visszatérve induló életéhez elmondható, hogy mint fiatal bányatiszt a Zakariás Antal tulajdonában levő balánbányai rézbányánál már korán bányanagy (mérnök) lett, majd a forradalmi események közepén Gál Sándor ezredes felkérésére 1849 márciusában megalapította, és utána a forradalom bukásáig vezette a csíkmadarasi lőporgyárat. Történelmi tény, hogy Bodor Ferenczet 1848 végén Zakariás Antal Bodvajra (Magyarhermány) küldte, hiszen ez is az ő tulajdona volt, és ott öntötték az első három hatfontos ágyút, ahol – a kézdivásárhelyi mesterekkel együtt – Gábor Áron is jelen volt. Bodor ugyan később nem vett részt a kézdivásárhelyi ágyúgyártásban, de nem lehet elvitatni tőle azt a fontos megvalósítást, mellyel a fűrés nélküli ágyúk gyártása (ő tudatában volt annak, hogy az ágyúcsövek fűréséhez nincs megfelelő felszerelés egész Székelyföldön) az ő irányítása és haditechnikai ismerete révén valósult meg. Lehet, hogy ezt a fontos technikai feltételt a történészek jelentéktelennek tartják, de ebben az esetben ez döntő bizonyíték arra, hogy ágyúk öntésére a székelyföldi harangöntők tudása nem volt elégséges. Ez több szakmai ismeretet és gyakorlati hozzáértést is követelt. Ezért ezt a tényt nem szabad fölcserélni semmilyen legendával vagy szubjektív állításokkal. Bodor öntési módszerét gyorsan átvették a székelyföldi mesterek, és így kezdődött el a székelyföldi ágyúgyártás. Bodor a hiányzó technikai tudást adta és önzetlenül betanította a későbbi öntőmestereket, viszont jómaga visszatért a forradalom időszakában annyira szükséges, de a még nagyobb fontossággal bíró lőporgyártáshoz.

Bodor Ferenc szerepét az első ágyúk öntésénél Gál Sándor, 1861-ben Nápolyban megjelent, olasz nyelvű életrajza is megemlíti, igazolja. Az elmúlt évtizedekben igen vitatott téma volt az, hogy Bodor Ferenc – az általa írt jegyzőkönyvben – később betoldásokat eszközölt, annak bizonyítására, hogy az ágyúk öntésénél nem nélkülözhetők szakmai, gyakorlati ismereteit. Bodor Ferencz jegyzőkönyvét legelőször 1925-ben adták közre a „Századok”-ban. Az ide kapcsolódó személyes véleményem a következő: Dr. Alapy Gyula (1872–1936) Komárom megyei főlevéltáros, képviselő, helytörténész és korának tekintélyes tudósa volt. Alapy nem engedhette meg magának egy olyan hiteltelen dokumentum közlését, amellyel beárnyékolta volna a „Századok” és személye hírnevét. Itt a kérdés tehát az, hogy milyen bizonyítékok vannak annak bizonyítására, hogy a jegyzőkönyvben későbbi betoldásokkal hamisított, és ezzel kétségbe vonják a jegyzőkönyv hitelességét? Ilyen állításokat egy történésznek meg kell gondolnia, mert ha későbbre is, de a legendaépítő történelmet el kell felejtenünk. Már bizonyított, hogy a jegyzőkönyv eredetiségét nem lehet megkérdőjelezni! Nézzünk csak tárgyilagosan a dolgok mélyére, hiszen ennek a komáromi tudósak milyen érdeke fűződött volna ahhoz, hogy beárnyékolja Gábor Áron szerepét, és helyette egy ismeretlen Bodor Ferenczet emeljen pódiumra. Szerintem erről szó sincs, hiszen Bodor Ferencz elismerésével Gábor Áron nagysága semmivel se lenne kisebb, sőt a munkatársai révén még nagyobb megbecsülés övezné személyét. A másik logikus következtetéssel ugyancsak ellentmondunk annak, hogy Bodor meghamisította volna jegyzőkönyvét, hiszen el-

sősorban szembe kellett volna néznie nagyon sok olyan munkatársával, akik mind jelen voltak ezeken az eseményeken. Másodsorban, ha már valótlán betoldásokkal hamisít valaki, akkor azt még életében úgy rendezzi, hogy erről – saját érdemei elismerése céljából – nyilvános közlés jelenjen meg. De vajon a kiegyezés előtt ilyen ambíciói lehettek-e egy volt forradalmár századosnak? Nem gondolnám, hogy a teljes vagyonszerzés és börtönévek után ezt valaki az akkori merev politikai struktúrában erőltetni merete volna. Hogyan is merülhetett fel történészeinkben ez az elvtelen gyanúsítás Bodor ellen, akik méltatlan módon hallgatták el kiváló érdemeit és önfeláldozó munkáját, félretéve ezzel minden emberi logikát és tárgyilagos gondolkodást. Bodor szerény ember volt, nem foglalkoztatta egyáltalán az a gondolat, hogy elismerjék áldozatos munkásságát, de amikor már a hadügyminisztériumban dolgozott, akkor talán némi elismerést szerezhetett volna, ám az ilyen irányú törekvés és becsvágy akkor is távol állt tőle.

Érdeemes elolvasni, hogy mit írtak róla 1870. dec. 23-án a „HON” c. újság reggeli számában. Itt többek között leírják, hogy Bodor a forradalom idején 60 drb. olyan ágyút öntött, amelyek fűrés nélkül tudtak golyót kilőni és ez abban az időben korszakalkotó megvalósítás volt.

Bodor Ferencz csak a kiegyezés után került Budapestre, ahol először a kataszteri hivatalnál dolgozott, de 1870-ben munkanélküli lett és utána, mint napi díjnok a hadügyminisztériumban dolgozott haláláig. 1874. nov. 12-én halt meg, és nov. 14-én temették el róm. kat. szertartás szerint a Krisztina városi közsírkerthben. Tíz gyermeke közül akkor még 8 életben volt. (Melléklet az Országos Széchenyi

Könyvtárból előkerült gyászjelentés fénymásolatáról).

Érdekességek Bodor Ferenczről „A Hon” c. politikai és közgazdasági napilap 1870. december 23-ki számából (Pest, 1870. péntek, december 23. 307. sz. Reggeli kiadás. 3. p.)

*

„Különfélék,

Pest, december 22.

Egy azok közül, kiket elfeledtünk. A miniszterelnökségnél ott hever egy kérvény. – Hever ott ugyan több is, de most épen erről az egyről akarunk beszélni. E kérvényt Bodor Ferencz nyújtotta be. Ki az? Fogják sokan kérdezni. Hát ez uraim egy szerény technikus, akinek más büne nincs, mint hogy szabadságharcunk idejében a legbuzgóbb hazafiak egyike volt. Ő öntötte az első székely ágyút. Felállta, hogy lehet az ágyut úgy önteni, hogy a lőüreget ne kelljen külön furni bele. Ilyen ágyut 60-t öntött. Később megbizta a magyar kormány, hogy lőporgyárat építsen. Felépítette majdani visszatérítés reményében a magáéból. Minden vagyona odavesztett. A szabadságharcz leküzdése után elfogták. Ott sínylődött számos évig a börtönben. Mikor kiszabadult, mint mérnök, munkás stb. tengette életét. Később alkalmazták a kataszternél. Most hogy a kataszteri munkálatok ott bevégeződtek – a jobb sorsra érdemes ember, nyolcz gyermekével kenyér nélkül maradt. Most folyamodik valami szerény állomásért. Kitünő tehetségének nagy hasznát lehetne venni, hanem....Hja, miért nem vezetett muszkát ?”

(az OSZK-ban mikrofilmen, jelzete: FM3/719.25. tekercs. 1870. 307.sz.)

Könyvészet:

A „HON” c. újság reggeli száma 1870. dec. 23.

Vasárnapi Újság, 21. évf. 1874. 47. sz. november 22. 752.o. „Halálozások”: „Bodor Ferencz, volt honvéd kapitány, ki a szabadságharc alatt Csíkszékből az első löpormalmot állította föl, e napokban elhunyt, s magán adakozásokból temették el a fővárosban, hol mint napdfőnök kereste élelmét a honvédelmi minisztériumban. Nyomorral küzdő család maradt utána.”

A Századok repertórium 1867-1975. Szerk. Pamlényi Ervin. (Bp., 1987. Akadémiai Kiadó. Bodor Ferenc: 4479. sz. tétel, 227.o.)

Alapy Gyula: A székely löpörgyártás és ágyúöntés 1849-ben. (Századok, 1925/4-6 sz.)

Dr. Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I. Bp., 2008. Heraldika Kiadó. 192.o. = „Bodor Ferencz: szül. 1804. Magyar, rk. A csíkszentdomokosi rézbánya igazgatója.

1832: Neje Miller Teréz, családos. 1849 tavaszán és nyarán a csíkszék lőpormalmom vezetője, e beosztásában végül címzetes honvéd százados. A kiegészítés után hivatalnok a magyar hadügyminisztériumban.

Egyed Ákos: Erdély 1848-1849. I-II. Csíkszereda, 1998-1999. II. kötet. 183-184. és 332.o.” Vofkori László: Székelyföld útikönyve II. Csíkszék, Háromszék. (Bp., 1998. Cartographia Kft. 48-51.o. / Csíkszék, Háromszék)

Dr. Száva Tibor Sándor: A bodvaji vashámor. (Kossuth Kalendárium 1849-1999. Bp. 1999.) Pál-Antal Sándor: Csíkszék egy felcsiki falu hét évszázada. (Marosvásárhely, 1996. Mentor Kiadó.)

Nagy Sándor: Háromszék önvédelmi harca 1848-49-ben (Kolozsvár, 1896.)

Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének 80. évfordulójára, Kolozsvár 1957. (p. 357-359)

Komán János: „Bodor Ferenc, Gábor Áron testi-lelki jó barátja” (Hargita Kald., 1998. 27-30).

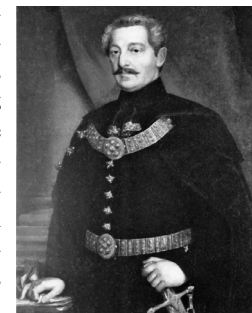
Fogarasy Attila

A Karátsonyi család története (2. rész)

A Karátsonyiak tündöklése

A Szamosújvárról kiágazó örmény eredetű Karátsonyi család a XIX-XX. század fordulóján érte el dicsőségének csúcspontját. A „dicsőség” szót e család kapcsán itt egyáltalán nem gondolom fennköltnek vagy túlzottnak, ekkorra ugyanis a Karátsonyiak – különösen a grófi ágon – dúsgazdag magnásokká váltak, jelentős társadalmi befolyással, közösségi szerepvállalással és adományaik révén méltó megbecsüléssel. Sorozatunk második részében ezen időszak két legjelentősebb alakjának arcát villantjuk fel.

A Karátsonyiak jelentős szerepet játszottak a törökök elleni küzdelmekben. Ezért számos örmény származású családhoz hasonlóan „a törökök kiűzése után szabaddá lett földterületekből hadi vagy polgári érdemeik elismeréséül a királyok által donációkban részesültek”. (Bányai Elemér: A szamosújvári és beodrai gróf Karátsonyi család története.) A családi birtokokat

Karátsonyi László főispán

különösen Karátsonyi Bogdán (Deodat) és annak fia, Lázár növelte meg nemcsak donációk, hanem jelentős vásárlások révén. Ekkor válik a család birtokközpontjává a Torontál vármegyei Beodra, ami megjelenik a nemesi előnévben is.

A XIX. századra a beodrai Karátsonyiak olyan jelentős vagyona tesznek szert, hogy arról legendák kapnak szárnyra. „Lázár valóságos nábobi vagyona ura volt. Zsámi kastélyában egy imazsamoly alatt titkos ajtó vezetett a pincébe, amely tele volt arannyal, gyémánttal, drágakövekkel.” (Országos Hírlap, Budapest, 1898. február 27.)

A családnak Beodrán két pompázatos kastélya is volt. Az első Karátsonyi László (Lázár dédunokája), építtette 1842-46-ban. A hányattott sorsú második kastélyt Karátsonyi Lajos (Lázár fia, gróf Karátsonyi Guidó édesapja) emeltette 1857-ben. (Ez az épület a legtöbb Karátsonyi-kastéllyal együtt a XX. században sajnos megsemmisült.)

Karátsonyi László

Miután Karátsonyi Guidó 1858-ban grófi címet szerzett, a család kétféle ágazott. A nem grófi ág egyik legkiemelkedőbb személyisége kétség kívül Karátsonyi László volt. A Karátsonyiak már addig is betöltöttek jelentős hivatalokat, vállaltak fontos tisztségeket, ő azonban egyenesen a főispáni székig vitte.

„Karátsonyi László 1806. április 19-én született Temesváron. 1827-ben már a vármegye szolgálatában találjuk mint szolgabíró. 1840. október 20-án a tisztújító vármegyei közgyűlés másodszorra választotta. Ő képviselte az országgyűlést az 1843-1844. évi ország-

Karátsonyi László által építtetett beodrai kastély

gyűlésen. 1845. szeptember 13-án első alispánná választották. 1848 késő tavaszán az első felelős magyar kormány Karátsonyi Lászlót kinevezte Torontál megye főispánjává, és május 30-án, a Kikindán megtartott megyei közgyűlés hivatalába beiktatta. Főispánként a nemzetgyűlés felső táblájának is tagja lett.

A szabadságharc bukásával birtokára vonult vissza. Szervezőképességét a vízmentesítési munkákban hasznosította, 1858-tól haláláig a Felső-Torontáli Ármentesítő és Belvíz-szabályozó Társulat elnöke volt.

1867-ben a kiegyezéssel ismét átvette a vármegye irányítását, és haláláig, 1869. július 24-ig volt főispánja Torontálnak. Beodrai birtokán helyezték örök nyugalomra.” (Halmágyi Pál: Csanád és Torontál vármegyék tisztségviselői. 1779-1944.)

Azt, hogy korának jelentős személyiségei közé sorolhatjuk őt, az is jelzi, hogy Barabás Miklós, a kor legnagyobb festője készíti el portréját. Az olajfestményt ma a szegedi Móra Ferenc Múzeumban őrzik. Az 1861-ben készült képet 2009-ben restaurálták. (<http://moramuseum.hu/nka-barabas-miklos-karacsnyi-laszlo-portre-restauralas>)

Gróf Karátsonyi Guidó

A XIX. század egyik legnagyobb művészetpártolója, mecénása Karátsonyi

Gróf Karátsonyi Guidó

Guidó volt. Szülővárosom, Pilisvörösvár egykori földesura 1817-ben látta meg a napvilágot, s alig múlt negyven éves, amikor „jótékony és hazafias nagyszerű áldozatai elismeréséül 1858-ban ausztriai birodalmi grófságra emeltetett”. 1866-ban országgyűlési követnek választják. 1874-ben megkapja a magyar grófi címet is.

Neve inkább alapítványai és adományai, mintsem tekintélyes vagyona és politikai szerepvállalása révén vált ismertté. 1858-ban 2000 forintot adományozott a Magyar

Nemzeti Múzeum könyvtárának. A Magyar Tudományos Akadémiának irodalmi célokra 30 000 forintos alapítványt tett. 10 000 forintot adott „oly célból, hogy az összeg kamatai a legjobb színdarab szerzőjének adassanak ki.” A jutalomért – amely 200 arany volt – felváltva komoly drámai művek s vígjátékok pályázhattak. A jutalmat a viszonylag legjobb mű csak akkor kaphatta meg, „ha drámai, színi és nyelvi tekintetben is kitüntetésre méltó” volt.

Gróf Karátsonyi Guidó Rudolf trónörökös születése alkalmából újabb, 100 ezer forintos jótékony célú alapítványt tett. A magyar irodalom több jeles alkotása született meg az ő mecénási tevékenységének köszönhetően. Arany Jánosnak is a Karátsonyi-féle jutalmat ajánlotta fel az Akadémia azért, hogy lefordítsa Arisztophanész vígjátékait. (A

Budai Karátsonyi palota

mű így Karátsonyi Guidó adományának köszönhetően jelent meg 1880-ban.) Tagja volt a Színészeti Tanoda létrehozása körül buzgólkodó választmánynak is – többek között báró Eötvös József társaságában.

Az 1850-es évek második felében Budán, a Krisztinavárosban épített pompázatos palotájában igen értékes magánképtárat hozott létre, főleg barokk festők műveiből. A gyűjtemény egyik legértékesebb festménye Jacob Jordeans Bűnbeesés című alkotása volt.

A romantikus külsejű, neobarokk belsejű reprezentatív palotában – amely a kortársak szerint Budapest egyik legpompásabb épülete volt – színháztermet is építtetett, ahol a kor jeles színművészei léptek fel.

Szülővárosom lakói gróf Karátsonyi Guidó nemes lelkületét leginkább az 1881-ben alapított erénydíjából ismerhették meg. Ezt a díjat a franciaországi erénydíjak mintájára hozta létre vagyontalan, de jó erkölcsű leányok kiházásítása céljából 20 ezer forint összeggel. A kamatokból évenkénti váltással vörösvári, solymári és szentiváni erényes hajdonok részesültek. Az ún. „rózsaleányok” esküvője nagy esemény volt, ahol világi és

Haynald Lajos bíboros, Liszt Ferencs, Apponyi Albert gróf, Karátsonyi Guidó gróf (első sor), Huszát Imre, Széchenyi Imre gróf, Mihalovich Ödön, Augusz Antal báró, Hans Richter, Johann Nepomuk Dunkl (második sor) (Kozmata Ferenc felvétele, 1873)

A palota képtára

egyházi előkelőségek társaságában személyesen a gróf is megjelent.

A jelentős vagyonnal rendelkező gróf az egyházat is bőkezűen támogatta.

Gróf Karátsonyi Guidó 1885 szeptemberében hunyt el. Halálakor Mikszáth Kálmán is megemlékezett a magyar irodalom és művészet egyik legjelesebb mecénásáról: „Ha közéletünknek nem is egyik legnagyobb fér-fija hanyatlott vele sírba, hanem mindenesetre egy jó, derék ember halt meg benne, aki nagy vagyonnal lévén megáldva, abból sokat juttatott a szegényeknek és a közcélok-nak is. Daliás magatartású, izmos, Herkules termetű férfiú volt, ki egész életében mindenkinek kellemes volt, rosszat soha nem tett, de jót nagyon gyakran. Feltűnő alakja s bizonyos eredetiség, mely lényét jellemző, nagyszabású adományai tették őt ismeretese a nyilvánosság előtt. ... Méltó, hogy sokáig kegyeletesen emlékezzünk meg róla mindnyájan, nemcsak a hozzátartozói.”

Az itt közölt fénykép a Borsos és Doctor pesti fotografiai műteremben készült. (Ennek társtulajdonosa, Borsos József nem mellékesen a kor egyik jelentős festője volt.) Az eredeti fotót csak nemrégiben fedeztem fel gróf Karátsonyi-Keglevich Imre – ő volt az utolsó Karátsonyi-gróf – pilisvörösvári hagyatékában.

Folytatjuk

Linkajánló: <http://karatsnyi.hu>

Október 12. napjára kitűzték az önkormányzati és nemzetiségi választásokat

Tisztelt Olvasó!

Október 12. napjára kitűzték az önkormányzati és nemzetiségi választásokat. A nemzetiségi választáson csak az választható, aki előzetesen – legkésőbb szeptember 26. napjáig – kérte felvételét a nemzetiségi névjegyzékbe és azt vissza is igazolták. A nemzetiségi névjegyzékbe vétel és szavazás nem akadályozza az önkormányzati választásra vonatkozó szavazati jogát!

Kérjük, hogy az örmény névjegyzékbe kérje sürgősen felvételét és október 12-én szavazzon az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület helyi örmény nemzetiségi jelöltjeire (ahol indítottunk) és egyúttal szavazzon a Fővárosi Örmény Önkormányzat egyesületi képviselő listájára, valamint az egyesület Országos Örmény Önkormányzat képviselőlistájára is. Így az ország bármely zugában – ahol nem indult örmény képviselőjelölt, ott is – leadhatja szavazatát a helyi választás bizottságnál, tehát egyetlen szavazat semvész kárba.

Amint 20 éve keresztül az erdélyi örmény kultúra – benne az ősi örmény kultúra – megismertetése céljából ingyenesen nyújtottunk (klub, füzetek, kiállítások, megemlékezések, kulturális hetek, könyvek kiadása, barangolások, örmény katolikus templomunk és múzeumunk, örmény katolikus hitéletünk fenntartása) a közösség fennmaradása és összefogása céljából, azt ugyancsak ingyenesen szeretnénk folytatni az Önök segítségével. Örülnénk, ha a választói névjegyzékben olvashatnánk valamennyiük nevét és folytatni tudnánk a magyarörmény kultúra megmaradását célzó tevékenységünket az Önök számára, a magyar kultúra gazdagítására.

dr. Issekutz Sarolta, elnök
Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület

dr. Issekutz Sarolta, elnök
Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 2014. évi örmény nemzetiségi önkormányzati választás képviselőjelölti listája – Budapesten

I.	ker.	Várady Mária, Sasvári-Merza Krisztina, Szücs Enikő
II.	ker.	dr. Issekutz Sarolta, Zakariás Antal Dirán, Bacsó Zoltán
VIII.	ker.	Zakariás Enikő, Botka Zoltánné, Esztergály Zsófia
IX.	ker.	Szenttamásy Katalin, Balogh Réka, Király György
XI.	ker.	Forgács Barnabás, Kátainé Szilvay Ingrid, Kirkósa Péter
XII.	ker.	Ispánkiné Somlyai Katalin, Hegedüs Annamária, Béres Attila
XIII.	ker.	Kabdebó János, Füleki Balázs, Dr. Kiss Margit
XIV.	ker.	Zárugné Tancsin Katalin, Szongoth Gábor, Heim Pál
XV.	ker.	Nuridsány Zoltánné, Lovas Katalin, Belényessy István
XVI.	ker.	Dr. Szuper Géza, Vikol Kálmán, Fornvald Annamária.

Dávid Csaba

Magyarörmény irodalom

„Egy, kinek megrázó, kinek csak kalandíró örmény legenda szerint egyszer, nehéz időkben, mikor másként nem lehetett – mint mentenivaló legfőbb kincsét egy közösségnek – a Szentírást lapjaira szedték szét és a szertefutók egyenként így menekítették magukkal; ki-ki egy elbírható hányadát-részét a nagyszerű teljességnek; elbujdostak vele havasok havába, mocsarak békanyála alá, az esendőség fekete árnyai közé menekülve. Aztán a veszély múltán, amikor végre összegyűlhetnek újra, összerakták diadalmasan, vagy csak kicsit még mindig remegve, dideregve, a könyvet.” (Lászlóffy Aladár – előadás a 2001. évi, IV. örménymagyar konferencián.)

A magyarországi örmények – pontosabban az örményből magyarrá lett örménymagyar rész, a nagyobbik rész – a 17. század végén, I. Apafi Mihály fejedelem intézkedései révén jelentek meg tömegesen Erdélyben. Letelepődtek s ki közülük iparoskodott, ki kereskedett. (Híres árucikkük volt például a különleges kikészítésű bőr, a „veres kordovány”). Később elterjedtek az egész, egykor magyar fennhatóságú erdélyi és délvidéki területeken, aztán főként az I. világháború után a mai Magyarországon is.

Már a 17. században írástudóként érkeztek. Ennek különleges bizonyítéka, hogy amint közösséget alapíthattak, elsősorban Ebesfalván – az Apafi-birtokon – azaz a mai Erzsébetvároson (Dumbraveni, Románia), Szamosújvárott (Gherla, Románia), illetve Gyergyószentmiklóson (Gheorgheni, Románia) – azonnal „írásba kezdtek”: anyakönyveztek és írásba foglalták a különféle szerződéseket, vagy közösségi életük szabályait.

A bevezetőül idézett legenda tehát legalább annyira szól az írás-olvasás műveléséről, mint amennyire a valláshoz való ragaszkodásról.

A vallás amúgy is külön érdekesség: az erdélyi (és a mai Magyarországon élő) örménymagyarok többségének vallása ugyanis „örmény szertartású római katolikus” egy szerződés következtében, amelyet első erdélyi püspökük, Oxendius Verzár (másként Verzerescul) kötött a Szentszékkal a 18-ik század elején. Lerövidítve: az örmény katolikusságnak semmi köze az örmény katolikoszhoz, mert az erdélyi (és magyarországi) örmény katolikusok a Római Katolikus Egyház úgynevezett részegyházát képezik.

Ez a szerződés is közrejátszott abban, hogy az örmények viszonylag hamar (alig néhány nemzedék alatt) beilleszkedtek a magyar környezetbe, sőt, anyanyelvben. Magyar területen, magyar közegben – a kezdeti viszályok és ellenségeskedés után – kezdték magukat jól, otthonosan érezni.

Az írás azonban többnyire csak „lejegyzést” jelentett: kereskedelmi szerződéseket, anyakönyveket, bizonyos értekezéseket – kezdetben örményül, a 19-ik század elejétől már magyarul. Túlságosan is élni akaró, iparos- és kereskedő néptöredék voltak ahhoz, hogy szépírásba fogjanak. Ám végül ez is eljött, miközben sokan magyarosították a nevüket s a nyelvük is magyarrá vált. (Háromszáz év alatt jórészt feledésbe merült az eredeti, örmény nyelv, az ashabar úgynevezett nyugati változata.)

Ugyanakkor lényeges, hogy az örmény-ség-tudat fennmaradt, máig él. Aki egy negyedében, egy nyolcadában örmény származású, az örmény nyelvét is beszéli.

mazású, többnyire az is őrzi ezt a hagyományt. (Amióta nyitott határaink vannak, azóta számos örménymagyar családi öszszejevetelt tartanak, amelyeken akár 100–150 fő is részt vesz, kik szegről–végről valamelyest mind rokonok.)

Korábban, a 18. század végén, majd a 19. század során Erdélyben, később Magyarországon lettek államhivatalnokok, városi bírók, elöljárók, jogászok, nagykereskedők, de mérnökök is. Feleségeik pedig jórészt szerény életű, odaadó anyák, háziasszonyok, hiszen általában több, néha 5-9 gyermekes családokról beszélhetünk.

Az, hogy írni-olvasni tudnak, a magyar-örményeknél az élet természetes velejárója volt. A kereskedés mellett igenis olvastak, szépirodalmat is. De a némileg feudális berendezkedésű, bár igencsak polgári életvitelű népességben az „irodalmi” munkásság kezdetben csupán némi amatőr versek öszszeeskabálására és események lejegyzésére szorítkozott. Az igazi irodalmi tevékenység magyarörmény körben a 19. század harmadik harmadában kezdődik, méghozzá nem mással, mint Csíky Gergellyel (1842–1891), a színpadjainkon ma is játszott, híres vígjátékíróval. Föltétlenül meg kell említeni Szongott Kristóf szamosújvári tanárt (1843–1907), aki 1887-től haláláig szerkesztette az „Arménia” című folyóiratot, és szép, változatos magyar nyelven megírta Szamosújvár történetét, lejegyzett számos erdélyi örmény mesét. Munkássága kultúrtörténetileg az egyik legfontosabb forrásanyagunk.

Kevéssel később jelent meg Petelei István (1852–1910), kultúrtörténeti munkáival és kiváló novelláival. Jött aztán az értelmiségi családból származó, szamosújvári árvaházban felnevelkedő Bányai Elemér (1875–1915), akit többnyire írói álnévén „Zuboly”-nak ismer a művelt magyar. Elsősorban az egykori Vasárnapi Újságban,

a Pesti Naplóban és a Magyar Nemzetben jelentek meg publicisztikai, írásai, kritikái. Haladó gondolkodás jellemezte, Ady Endre jó barátja volt. Az I. világháborúban a fronton halt meg.

Szongottot kivéve az irodalmi munkásságban a két utóbbi alkotó, Petelei és Bányai (s főként Bányai) igyekezett ápolni az örmény identitástudat kifejezését: hiszen örmény származású magyaroknak tartották magukat, örmény család tagjai vagy leszármazottai, s valamelyest még a régi anyanyelvben is tájékozódnak. Mindezt hangsúlyozni nem tartották szükségesnek, de alapvető lényegükhöz tartozott.

Kisebbség, meglehetősen jelentéktelen, amatőr írókat-költőket most elhagyva, az átmenetet a Dávid Antal Iván csíki, baróti felmenővel bíró örmény családból (1913–1988) érkező író munkássága jelentette. Az örménység kérdését ő csupán családi ügynek tartotta; kezdetben novellista, majd az 1960-as évektől számos, jóhírű, erdélyi témájú történelmi regény szerzője. Írásaiban gondosan alkalmazta a székely-magyar nyelvét.

A nevek között egyedüli Kossuth-díjasként szerepel Lászlóffy Aladár (1937–2009), óriási méretű életművével. Ő viszont – azontúl, hogy elsősorban ugyan költő, és versekkel örvendeztette meg olvasóit (köztük számos, gyermekeknek írt szépséggel), esszéket is írt, és prózákat is alkotott – s ezen belül örmény származásának, kötődésének kifejezetten hangot adott. Írásai különleges nyelvi, teremtő erejű szókapcsolatokat, kifejezéseket árasztanak. Jó ideig részt vett a kolozsvári Helikon c. irodalmi folyóirat szerkesztésében.

Dávid Csaba (1943-) örmény származását őrizve részben történelmi írásokkal vesz részt a magyarörménység legújabb keletű irodalmában. (Polisz, 2012. április)

Németh Ferenc

Magyar-örmények Bánát közéletében a 19. században

(4., befejező rész)

A torontáli magyar-örmény családok hozzájárulása a déli végek gazdasági és művelődési életének 19. századi felvirágzásához

Mint Tóth K. József írja, az örmények számára „a meggazdagodás legjobb útjának a marhakereskedelembé való bekapcsolódás bizonyult. A német nyelvterületen lévő piacokon keresett áru volt az óriás termetű és finom ízű magyar marha. A (18.) század második felében örmények pusztákat béreltek az Alföldön, majd az ott felhízalt marhakat nyugatra hajtották és eladták. A leggazdagabb kereskedői családok megkapták, illetve vásárolhatták a nemességet, és így földet is szerezhetek, elsősorban a Dél-Alföldön, ahová egyre többen költöztek”. (Tóth, 2006)

Az újonnan vásárolt nagybirtokokon a 18. század végén, de főképpen a 19. században egy korszerű mezőgazdasági termelés indult el, s ezek a bánáti magyar-örmény uradalmak egyrészt mintagazdaságokká fejlődtek, másrészt fontos tényezői lettek Bánát mezőgazdasági termelésének.

Kiss Izsák 1785-ben elemérre 400 német württembergi családot telepített, s e betelepítéssel ott egyre több ágúvá vált a mezőgazdaság. (Pavlov, 2010:16–19) A földművelés és állattenyésztés mellett a 18. század végén a figyelmet a szőlőművelésre és selyemhernyó-tenyésztésre irányította. (Uo.) Később a komló- és máktermesztést is meghonosította. (Uo. 85.) 1789-ben lecsapoltatta az Elemér környéki mocsaras területeket, hogy egészségesebb feltételeket teremtsen a mezőgazdasági termeléshez. (Uo. 16–19) 1793 őszén a Kiss család tagjai a bánáti települések közötti utak rendezésével, forgalmá-

nak fejlesztésével foglalkoztak, hiszen biztosítani kellett a kereskedelmi utakat Temesvárig. (Uo. 26) 1794-ben holland szakemberek segítségével korszerű szélmalomokat építtettek. (Uo. 27) 1794 tavaszán az eleméri birtok vendége volt Albrecht Theuer, híres német mezőgazdász, az első mezőgazdasági intézet igazgatója. (Uo.) 1797–98-ban egy holland szakember vezetésével, termálvíz felhasználásával melegágyakat alakítottak ki, korai zöldségfélék termesztésére. (Uo. 34) A szarvasmarha-kivétel mellett a Kiss-féle uradalom gabona- és a méz kivételével is foglalkozott. (Uo.) Ugyanakkor felfejlesztette juhtenyésztést s a gyapjút Bécsben és Pesten értékesítette. (Uo. 90) A Kiss családnak dereglyékből, szállítóhajókból való sárga flottája volt a Tiszán, amelyen a gabonát szállították Európába. (Uo. 63) Hajóit többnyire Titelnél horgonyoztatta. (Uo. 85) A 19. század első felében a Kiss-féle uradalom a Délvidék legfejlettebb és leghaladóbb nemesi birtokai közé tartozott korának legkorszerűbb mezőgazdasági géppálmányával. (Uo. 67–91)

Hadd említsünk néhányat a legsikeresebb 19. századi bánáti örmény mintagazdaságok közül. Itt volt többek között gróf Karátsonyi Jenő 17.000 holdas hitbizományi bánlakai uradalma modern mezőgazdasági gépparkkal (cukorrépa-búza-, kukorica- és rizstermesztés, hal-, szarvasmarha-, juh-, öszvér- és sertésenyésztés); az écskai Harnoncourt (korábban Lázár) uradalom, amelyen több mint 20.000 holdon folyt a munka (ló-, sertés-, juh- és haltenyésztés, búza-, árpa-, kukorica és zabtermesztés); Karátsonyi Andor mintegy 2.000 holdas beodrai birtokán (ló-,

szarvasmarha-és juhtenyésztés, cukorrépa-, len-, cirok-, borsó-, szőlő és dinnyetermesztés); báró Dániel Ernő 5.100 holdas nagyságú uradalmán (dohány-, kender-, len-, cirok-, cukorrépa, búza-és kukoricatermesztés, ló-, szarvasmarha-, sertés-és juhtenyésztés); Dániel László kanaki mintagazdaságán (ló-, szarvasmarha-, és sertéstenyésztés, búza-, árpa-, zab-és kukoricatermesztés);

Dániel Pál 2.700 holdas ólenci birtokán (ló-, szarvasmarha-, és sertéstenyésztés, búza-, árpa-, zab-, kukorica- és cukorrépa termesztés); a 3.500 holdas gyéri Gyertyánffy László-gazdaságban (magnemesítés, vetőmagtermesztés, sertés-, ló-juh-, fajbaromfi-és szarvasmarha-tenyésztés, búza-, árpa-, kukorica-, cukorrépa és lucernatermesztés); az ugyancsak gyéri, 1.200 holdas Gyertyánffy Andor birtokon (ló-, szarvasmarha és sertéstenyésztés, búza-, árpa-, zab-, repce és kukoricatermesztés); Pap Géza, Erni és Dezsi 2.400 holdas eleméri uradalmán (ló-, juh-, szarvasmarha-és sertéstenyésztés, búza-, zab-, cukorrépa-, kukorica-és káposztatermesztés) a legkorszerűbb mezőgazdasági gépekkel és művelési módszerekkel folyt a munka. Nem véletlen, hogy e mintagazdaságok termékeit a 19. században számos hazai és külföldi mezőgazdasági kiállításon díjazták. (Borovszky, 1912:211–218) Kultúrakedvelő s a művelődési rendezvényeket, kezdeményezéseket és megmozdulásokat bőkezűen támogató személyek voltak a bánáti magyar-örmények. Ezt elegendő csupán néhány figyelemfelkeltő példával alátámasztani.

Bánátban a magyar-örmények a művelődési életben is jelen voltak: különféle kulturális rendezvényeket szerveztek, pártfogolták a művelődési élet csaknem minden megmozdulását.

Az écskai Lázár Ágoston kastélyavató ünnepségén, 1820-ban a híres zongoravir-

tuózt, az akkor még csodagyereknek számító Liszt Ferencet léptette fel illusztris vendégei előtt. 1820. augusztus 31-én délután Esterházy herceg a kastély nagytermében koncertet szervezett. (Pavlov, 1992: 137–234.) azon mutatkozott be a kilencéves Liszt Ferenc. Liszt Esterházy hercegek kíséretében érkezett Écskára, és virtuóz zongorajátékával igencsak meglepte az egybegyűlt vendégsereget. A kis Liszt játékát a közönség vastappsal jutalmazta, és a koncert után többen siettek gratulálni a kis zongoristának meg Esterházynak is. (Uo.) Gazdag Ervin írja, hogy „még két év múlva is e kétnapos rendezvényről meséltek a faluban”. (Gazdag, 2010: 177–229.)

Karátsonyi László nevéhez fűződik egy nemrég felfedezett fontos zenetörténeti tény: minden idők egyik legnagyobb zongoravirtuóza s a 19. század egyik legjelentősebb zeneszerzője, Liszt Ferenc (1811–1886) 1846-ban, egy ízben nála koncertezett, Nagybecskereken. (Németh, 2011:17–25.) Erre akkor került sor, amikor Liszt 1846 októberének elején magyarországi hangversenykörútra indult (Pest, Szekszárd, Nádasd, Pécs, Temesvár, Bánlak, Arad, Lugos, Nagyszeben, Kolozsvár és Nagyenyed). (Uo.) Egy másik családtag, Karátsonyi Guidó (Gedi) közbenjárására Liszt 1846 októberé és decembere között Nagybecskereken, Karátsonyi László házában megyei nagybirtokosok előtt koncertezett. (Uo.)

Ugyancsak a beodrai Karátsonyi családhoz fűződik Munkácsy Mihály (1844–1900) jeles magyar festőművész egykori beodrai látogatása is (Kovács, 2005). Ott „többször járt Szamossy Elek festi és restaurátor inasaként. Szamossy ugyanis rendszeres látogatója volt a Karátsonyi családnak. Az újabbnál-újabb portrék festésén kívül a régiek restaurálását is végeznie kel-

lett, ezért természetesen az inasát is magával vitte” (Uo.). Munkácsy beodrai látogatásáról az alábbiakat jegyezte fel: „A kastély konyháját rajzoltam, amint jönnek a koldusok heti alamizsna-osztásra. A parkban is dolgoztam, de mihelyt lépteket hallottam, úgy elbújtam, mint a nyúl. Egyszer, egy menekülés közben a kastély úrnőjébe botlottam. A jó asszony látva végtelen zavaromat, megszólított s érdeklődést tanúsított vázlataim iránt. Ezután már jobban éreztem magam a kastélyban, berzenkedi önérzetem le volt cirógatva. Jó dolgom volt Beodrán. A mézárosné – minden tisztelettel legyen mondva –, jól megtermett, csinos, szőke menyecske volt, kedve csak úgy harsogott ki belőle. Engem meg tömött, csordultig rakta tányéromat az ebédnél, heti egy forint ötven krajcárért. Lerajzoltam a gazdát is, a feleségét is”. (Anonim, 2002)

Karátsonyi Guido jelentős adományokkal támogatót különböző alapítványokat és a Magyar Tudományos Akadémiát. (Sisakos, 1902:6–8.) 1881-ben országos népszerűsége tette szert az „erénydíj” alapításával, amelyet – francia mintára – a vagyontalan, de jó erkölcsű leányok kiházásítására hozott létre. (Uo.) Mint Gurzó K. Enikő írja, „néhányek őt tartják a 19. század egyik legnagyobb művészetpártolójának. (...)

Mecénási tevékenységének köszönhetően a magyar irodalom számos jeles alkotása született meg. Arany Jánosnak is a Karátsonyi-jutalmat ajánlotta fel az MTA azért, hogy lefordítsa Arisztophanész komédiáit. A remekművek tehát közvetetten Guidónak tulajdoníthatóan jelentek meg 1880-ban”. (Gurzó, 2010a: 52–53)

A becskereki Gyertyánffyknak köszönhetően lett a 19. század első felében Nagybecskereknek, Torontál megye egykori székhelyének színháza – ez volt az első vajdasági kőszínház. A család 1839-től léte-

ző magánzínháza adósság miatt került át a szabadságharc kitörése előtt a város tulajdonába. (Németh, 2011a:7)

Az eleméri Kissek kastélya is (a 18. század végétől) több jelentős művelődési rendezvény színhelye volt, amelyet neves írók, művészek és közéleti személyiség tisztelettel meg látogatásukkal. 1789 telén az Eleméren már nagyszabású korcsolyaversenyeket szerveztek, amelyen „30 versenyző vett részt Bécsbil, Budapestril, Szegedril és Temesvárról. A vendégek között híres korcsolyabajnokok is voltak”. (Pavlov, 2010:23) A versenypályát színes lámpákkal világították ki, s nagy sikert arattak a kivilágított lófogatós szánok. (Uo.) 1792-ben, valóságos szenzációnak számított Eleméren az első hólégballon felrepülése, amelyen nagyszámú közönség vett részt (Uo.25). A krónikások fellejegyzése szerint az utasoknak szánt kosarat eleméri szerbek fonták.(Uo.) A hólégballon elrepült a Tiszáig majd a közeli mocsárban kényszerleszállást hajtott végre (Uo.).

1794. december 29-én Kissné Issekutz Mária pártfogásával Eleméren megtartotta alakuló ülését Torontál megye jótékony nőegylete. (Uo.28.) 1795-ben kezdődött meg az (egykor impozáns) eleméri Kiss-kastély építése. Miután megépült, a kastély fontos gyülekezőhelye lett a zenekedvelőknek. Kiss Ágostonné, Bogdanovits Anna csütörtökönként népszerű zenei esteket szervezett a kastély nagytermében. Anna gyönyörűen énekelt, anyósa pedig rendszerint zongorán kísérte. (Uo.29.) 1795 őszén Anna egy fiúénekkart is alapított (Uo.). 1797 szeptemberében, Kiss Ágoston, a Torontál megyei kardvívó egyesület elnöke Eleméren nemzetközi versenyt rendezett, amelyre meghívta korának leghíresebb kardvívóit. (Uo.33.) 1797 őszén Kiss Ágoston Torontál megye nagybirtokosaival a régészeti kutatásokról és a műemlékek megmentésének szük-

ségességéről tanácskozott, s ez alkalommal egy műemlékvédő alapítvány létrehozásáról is döntés született (Uo. 33). Anyagilag támogatta az aracsi pusztatemplom restaurálását, ahol éveken át régészeti ásatásokat is végeztetett. (Uo.)

A 18. század végétől az eleméri birtokon számos vadászatot, vadászkutya-versenyt, „téli találkozót”, szánversenyt, billiárdtornát, teniszeversenyt, tekeversenyt, kutyakiállítását, de háztartási meg szabás-varrás tanfolyamokat is szerveztek. (Uo. 33–60).

Az egyik legemlékezetesebb rendezvényre 1833. július 13-án került sor, amikor Kiss Ernő születésnapján, 1833-ban az eleméri kastélyban vendégszerepelt a Temesvári Színház a Nyáréji álom című darabbal. (Uo. 86)

Az eleméri kastély egykori jeles látogatói között volt Benjamin Constant de Rebecque (1767–1830) francia politikus, író és filozófus, Friedrich Jacobi (1743–1819) német filozófus és költő, Christoph Martin Wieland (1733–1813) német író és költő, Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) vallásos verseiről híres német költő, Heinrich Friedrich Stein (1757–1831) báró, német kereskedelmi miniszter, Daniel Konstantin (1798–1873) jeles portréfestő, Jan Kubelik (1880–1940) híres hegedűművész, Andrassy Tivadar (1857–1905) festő, Lauka Gusztáv (1818–1902) író és mások. (Uo.11–112).

Zárszó

A főként marhakereskedelemből meggazdagodott, császári hadiszállítóként is megbecsült bánáti magyar-örmények a 18. század végén alapozták meg uradalmait, amelyekre megfelelő számú munkaerőt is telepítettek s így indulhatott el – a török kiűzése utáni kietlen, mocsaras és egészségtelen vidéken – egy lassú, fokozatos gazdasági fejlődés, amely a 19. század első felében már

nagyobb lendületet adott a művelődési élet kibontakozásának is. A bánáti örmény családoknak a 18. század végén és a 19. század elején úttörő szerep jutott a mocsarak lecsapolásában, az utak rendezésében meg a korszerű mezőgazdasági termelés megszervezésében, ám a 19. század második felétől, a mezőgazdasági termelés mind nagyobb térhódításával, s a szarvasmarha-tenyésztés és marhakereskedelem háttérbe kerülésével a bánáti magyar-örmény családoknál is bizonyos „életviteli szerkezetváltás” állt be. A nagybirtokok már nem hoztak gyors és látványos jövedelmet, inkább csak társadalmi, azaz közéleti tekintélyt, amelyet a bánáti magyar-örmény családok vegyesházasságaik meg jótékonykodásuk révén csak növeltek. A 19. század második felétől kitapintható volt náluk a közéleti pályák felé való fordulás, amely a fokozott asszimilációval és polgárosodással párhuzamosan folyt. Különösen a jogi pálya nyújtott akkortájt érvényesülési lehetőséget a számukra, s fiktív annak köszönhetően épültek be a bánáti magyar-örmény családok rátermettebb tagjai Torontál vármegye adminisztrációjába. Ott tehetségük révén felkapaszkodtak a hivatali létra minden fokára, az aljegyzőtől a főispánig. Egyesek eljutottak az országgyűlési képviselőségig, sőt miniszteri széket is kaptak.

Szorgalmas gazdasági, közéleti és művelődési tevékenységük érezhetően és látványosan fejlesztette Bánátot, méghozzá a legfontosabb időszakban: az újraszerveződés, az újraindítás nehéz, ellentmondásoktól sem mentes korszakában. Nélkülük Bánát 19. századi fejlődése mindenképpen lassúbb ütemű s más irányú lett volna, művelődési élete pedig, meggyőződésünk szerint érezhetőbben szegényebb.

(*Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 4. No. 1. (2013 tavasz) 11 p.

Harc és győzelem a törökök felett

1664. augusztus 1-jén az egyesült európai keresztény seregek Raimund Montecuccoli vezetése alatt legyőzték a Köprili Ahmed vezette oszmán inváziós csapatokat. 350 éve megtört a török birodalom Európát felfaló terjeszkedése. Szentgotthárd és Nagyfalu (Mogersdorf) együtt ünnepelt és emlékeztetett.

Nemzetközi konferenciával és négynapos kulturális rendezvénnyel emlékeztek meg a Szentgotthárdi csata 350. évfordulójáról. A korábbi szembenálló felek minden résztvevője ott volt a csata helyszínén.

„Itt egymás testvérei mind, a burgundok, franciák, hollandusok, Karinthya, Csehország és Lipót császár nemes ifjai...” írta Rainer Maria Rilke az *Ének Rilke Kristóf zászlótartó szerelméről, haláláról* című dramaturgikus költeményében. Éppen száz éve írt belőle operát a magyar származású zeneszerző, *Kazimir von Pászthory*.

Mint *Huszár Gábor*, Szentgotthárd polgármestere elmondta: a 350 éves jubileumhoz méltó kezdetet jelentett az opera bemutatása *Várady Mária színművész* és *Szilasi Alex zongoraművész* avatott játékában. *Szőke István* rendező részt vett a patinás Refektórium alkotó helyszínének megteremtésében. *Dr. Székely András Bertalan* minisztériumi főtanácsadó rangos bevezetőjével megidézte a csata történelmi valóságát. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Füzetek olvasótáborára már ismeri ezt a gondos és alapos bevezetőt, mert az MTA bemutató után közze tettük. (2013. júl–aug. 21-23. oldal.)

Nagy örömről ezúttal Szentgotthárdon, a ciszterci apátság ősi kolostorában csendült fel a régi idők megrázó háborús áldozatáról szóló ének. Lenyűgözően szép freskó alatt, a kiváló akusztikájú Refektóriumban, soknyel-

Szőke István, Várady Mária és Huszár Gábor

vű közönség előtt. A zene és költészet nem ismert határokat. A közönség hosszasan tartó vastappsal köszönte meg az előadást. Huszár Gábor polgármester úr átadta Várady Máriának Szentgotthárd város ajándékát, a csata emlékére készített kompozíciót, mely eredeti Tiffany-üvegből készült és eredeti Rába-kavicsot is magába foglal, – jelezve, hogy a keresztény seregeket a megáradt Rába is segítette győzelemre.

Nekünk, örményeknek különösen fontos-kedves hely Szentgotthárd. A város határából látható az osztrák oldalon 50 éve állított hatalmas kereszt.

Léleképítő szép programok sorozata négy napon át gazdagította mind a város lakóit, mind a *Történelmi Napok* résztvevőit, látogatóit. Hagyományörzésből példát mutatott a Rába-parti város.

VM

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kegyeleti barangolása az I. világháború 100. évfordulóján – Doberdó, Isonzó (VII. 27–VIII. 1.)

Bálintné Kovács Júlia

Életem második zarándoklata

(2., rendhagyó rész)

A Füzetek előző számában megjelent első rész utolsó bekezdésében hibásan írtam egyik legfontosabb olaszországi hadszíntér nevét. A kegyeleti úton alkalmam volt sok egyéb mellett megtanulni ezt is, és biztosan el nem felejttem soha, ahogy a zarándoklat többi színhelyét, és Gyuri bácsi történelem óráit sem.

Hálásan köszönöm ezt a semmi máshoz nem hasonlítható élményt.

Az internetről jegyeztem le néhány Monte San Michele-ről szóló beszámolót.

Marossy Endre írja:

„A Doberdó legvéresebb csatája – Isonzó-Monte San Michele 1916 (Monte San Michele hősei a hatodik Isonzó-csatában 1916. augusztus 4-8.)

1916. augusztus 4-én este, a végső összecsapás előtt az 1. honvéd gyalogezred, ahogyan mindig tette, szakszerűen birtokába vette a Monte San Michelét. A katonák méltán bízhattak szakasz- és századparancsnokaikban, akik már több csatában is vezették őket. Az idősebb tisztek (...) mellett egy sor csapat-tiszt bizonyította rátermettségét: (például) az 50 évesen harctéri szolgálatra jelentkezett *Gorove Árpád* népfelkelő főhadnagy.”

Amíg a nagyváradi honvédek hősiiesen védtek az alagutat és a környékén levő do-

linákat, az egész front sorát befolyásoló esemény történt, melyről József főherceg a szemtanú hitelességével számolt be: „Olyan lárma van, hogy egészen zúgnak bele a füleim. És akkor látom saját szememmel a rettenetes szerencsétlenséget. Görz városa a legborzasztóbb tűz alatt áll. Az elképzelhető legcsúnyább pergőtűz ez, szüntűgy mint az én szegény arcvonalamon. Minden tűzben és füstben úszik, a

legóriásibb gránátok és bombák megszámlálhatatlan sokasága, hihetetlen gyors egymásutánban hull alá. Olasz csapatok nagy tömegeit és oszlopait látom Podgora 240-es magaslatról leereszkedni és az Isonzón át-gázolni. Rövid elkeseredett harc után a mi gyenge csapatainkat visszavetítik és Görzbe behatolnak.” Bár a város elesett, a tőle délre fekvő frontvonalban harcoló katonák még mindig hősiiesen tartották magukat.

Az alagútban az életükért küzdő honvédek fellelegezhettek, az olaszok felhagytak a keleti bejárat támadásával, és ezt a kis szünetet kihasználva a védők elhagyhatták a borzalmas helyet. Ekkor már tudták, hogy nem csak az alagutat kell elhagyniuk, hanem az egész Doberdó-fennsíkot, amelyet hősiiesen, nagy áldozatok árán védelmeztek. A hadvezetés ugyanis úgy döntött, hogy kiüríti a területet, mivel tartottak attól, hogy az olaszok

a görzi áttörés után délre fordulva bekerítik és hátba támadják a magyar vonalakat. Hogy ez a döntés mit jelentett, azt József főherceg gondolatai fejezik ki méltóképpen, melyeket 1916. augusztus 9-én vetett papírra: „*ma van az utolsó nap, melyen ez az oly keményen és oly sok hős vérrrel megvédett fennsík – 15 hónapos dicsőségteli történetével – még a kezében van. A számtalan sok emléket, szeretettel ápolat sírokat, mindent, mindent, ami hűséget és vitézséget teremtett – át kell engedniünk az olaszoknak. Ez borzasztó nekem. Egy azonban mégis megmarad nekünk, amit senki és semmi – még az évszázadok múltó idejének szürke pora, maró rozsdája sem – pusztíthat el, hogy a VII. hadtest ezen a világtörténelemben egyedülálló nagy küzdelmet dicsőségesen fejezi be. [...] Éjjélkor [1916. augusztus 9-ről 10-re virradóra], midőn minden löveg, minden hadianyag, biztonságba volt hozva, parancsomra a gyalogság csak kis utóvédeket hagyva hátra színtén megkezdte a visszavonulást a Vallone mögé. Hajnal 2 órakor minden üldözöttség vagy nyomás nélkül, látszólag észrevétlenül*

Magyar kápolna Javorcán

az utóvédek is elhagyták az állást. Reggel 4 órakor az egész Doberdó fennsík önként át volt engedve az olaszoknak.”

„1917 októberében a központi hatalmak csapatai Caporettonál (Kobarid, Szlovénia) áttörték az olasz frontot, és egészen a Piave folyóig nyomultak előre. Boroevic Isonzohadserege, részeként a budapesti 1. honvéd gyalogezred, október 26-án indult meg a Doberdo visszafoglalására. Az olasz csapatok tömegesen hátráltak. Október 27-én,

Az Osztrák–Magyar Monarchia hőseinek Szent Lélek kápolnája előtt Javorcán

együtt Görz városával, ismét osztrák-magyar kézen volt a Monte San Michele. Lukachich vezérőrnagy és veteránjai felkeresték az egykori véres harcok még mindig alig járható színhelyét. Döbbenet csodálkoztak rá a Monte San Michelén emelt olasz emlékoszlopokra és annak feliratára, ami a 3. hadsereg akkori parancsnoka, Aosta hercegeének szavait örökíti meg: „*Ez ormokon olaszok és*

magyarok hősiessen harcolva, testvériesen egyesültek a halálban. 1915. július–1916. augusztus.”

Marossy Endre jóvoltából újra találkoztunk Gorove Árpád nevével, amikor egy későbbi csatáról számol be.

„A Budapesti I. Honvéd Gyalogezred a Monte San Gabrielén” (részlet)

„Monte San Michele hősei most megismerkedtek a legfeljebb térdelő helyzetig védelmet nyújtó állásokkal, a kavernákkal. Az állandóan szemerkélő, olykor zuhogó eső alig volt elviselhető. A legnagyobb kaverna korábbi csaták tüzérségi állása volt a hegyet átvezető egyetlen műúthoz közel, német néven Geschütz-kaverna. Környéke a II. zászlóalj körletébe tartozott, élén Mészáros Iván századossal, aki úgyszintén a háború első napjától szolgált. A kaverna parancsnoka a Monte San Michele veteránja, Müller István főhadnagy volt, aki a kaverna védelméért később hadseregparancsnoki dicséretben részesült és megkapta a III. osztályú vaskoronarend kitüntetését a kardokkal. Egyik századparancsnoka Gorove Árpád népfelkelő főhadnagy volt, a budapesti I. honvéd gyalogezred legidősebb, ekkor 52 éves tisztje, Monte San Michele veteránja. A kavernának az olaszok felé eső kijáratát lefalazták. A kaverna fölött húzódott az olasz raj-

Vizintini magyar emlékkápolna

vonal, ahonnan kézigránatokkal kézfegyverek tüzevel lehetett tűz alatt tartani a bejáratot. Mintegy 250 katonát talált bent védelmet, de mert nappal kijönni nem lehetett, a kavernában borzalmas körülmények alakultak ki. Az eső, a talajvíz beszívargott a kavernába, a honvédek a lefektetett deszkákon jártak. Átázott ruháik nem száradtak meg, tisztálkodásra nem volt mód. A latrina bűze mindenható behatolt. Ezekhez a körülményekhez képest szinte megváltás volt, amikor a tüzérségi tűz áthelyezése után ki lehetett rohanni és szembe lehetett fordulni a támadó olaszokkal. Márpedig szeptember végén ismét kiújultak az olasz rohamok a Monte San Gabriele ellen, és még a csata utolsó napján, október 2-án is megkísérelték a hegy elfoglalását. Eredménytelenül.

Az ezred emlékezte szerint Lukachich Géza tábornok, hadosztályparancsnok megsemmisítette a Geschütz-kavernát, és a borzalmas körülményektől megilletődve levette tábori sapkáját a katonák előtt, majd bort, rumot kínált nekik. Ők inkább kézigránátot kértek tőle.

A budapesti I. honvéd gyalogezred a 20. hadosztály kötelékében egészen a Pia-véig nyomult előre. 1917. december 4-én Boroevic Svetozar vezérezredes, hadsereg-

Doberdói emlékmű

parancsnok szemlét tartott a hadosztály tisztjeinek részvételével. A győzelmes hadjáratról beszélt, de elismerte a 20. honvéd hadosztály régebbi érdemeit is. Beszédéből az I. honvéd gyalogezred háborús albumának kis-szé nehézkes magyar fordításában idézek:

„Talán sohase sajnáltam annyira, hogy a magyar nyelvet nem bírom, mint éppen ma, amikor megjelentek Önök előttem és nem mondhatom el Önöknek anyanyelvükön mindazt, amit elmondani szeretnék” kezdte szokatlan hangvétellű, teljes elismerést kifejező beszédét a hadseregparancsnok. Néhány további gondolatát is érdemes megörökíteni: „Örömmel üdvözlöm Önöket olasz földön, mint az én 'Gárdahadosztályom', a 20. honvédhadosztály hős csapatainak tisztikarát. Azok a teljesítmények, amelyeket Önök előbb a Kárpátokban, majd később a Monte San Michelén és legutóbb a

Monte San Gabrielén parancsnokságom alatt kifejtettek, az Önök dicsőségei maradnak a történelemben.” Boroevic vezérezredes nem takarékoskodott az elismerő szavakkal, és a hadosztályt az egész front elé helyezte: „...amidőn ő császári és apostoli királyi Felségének mint hadseregparancsnok jelentéseket tettem, minden alkalommal rámutattam, hogy a 20. honvédhadosztály az olasz front egyik legjobb, legmegbízhatóbb, legvittezebb hadosztálya...” A hadseregparancsnok még egyszer visszatért a Monte San Gabrielén kivívott dicsőségre: „Önök nem is tudják, hogy milyen teljesítményt nyújtottak és majd csak a világtörténelem olvasásakor fogják megítélni tudni azt a nagyjelentőségű teljesítményt, amit a 20. honvédhadosztály a Monte San Gabrielén kifejtett.”

P.S.

Meghívó

A Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Egyesület, az Erdélyi Magyarörmények Szövetsége, és a Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Plébánia szeretettel meghívja a

IV. Örmény Művészeti Fesztivál

alkalmából, 2014. szeptember 5-6. között lezajló ünnepség sorozatra, és vasárnap 7-én a templomunk védőszentje Kisboldogasszony napi búcsúra, Gyergyószentmiklóstra.

Kiemelt rendezvény a gyergyószentmiklósi Salamon Ernő Líceum dísztermében szeptember 6-án, szombaton 9 órakor kezdődő „Az erdélyi magyar-örmények történetének évszázadai” című Nemzetközi Történelmi Konferencia. Fővédnök Hamlet Gasparian Örményország bukaresti nagykövete. Előadók: Claude Mutaftian örményországi professzor, Dr. Garda Dezső, Dr. Pál Antal Sándor, Dr. Puskás Attila, Dr. Őze Sándor, Bálintné Kovács Júlia, Dr. Magyar-Sáska Zsolt, dr. Issekutz Sarolta, Sarány István, Bogos Mária.

Az Erdélyi örmények szerepet vállaltak a befogadó közösségek életében, úgy a múltban, mint napjainkban. Úgy véljük, hogy ezt gazdasági, kulturális téren a jelenben is meg kell valósítani.

Részvételi szándékot vagy bármilyen a rendezvényekkel kapcsolatos kérését bejelentheti a gyergyoiormenyek@gmail.com vagy a +40-744-867199 vagy a +40-756-669920.

Kulcsár László

Gyergyószentmiklósi Örmény Katolikus Egyesület elnöke

Moravcsek Mária

„A hazáért mindenkor, mindenre kész vagyok”

Ittebei és eleméri Kiss József hadnagy, vadászpilóta

(1. rész)

Az első világháború, a történelemben először, a tömegek és a gépek harca volt. Milliós hadseregek álltak szemben egymással, és hátszágok sokmillió népessége teremtette meg a háború gazdasági és technikai alapjait. A hagyományos fegyvernemek, a gyalogság, lovasság, tüzérség katonái tömegháborút vívtak, és az arctalan sokaságból viszonylag ritkábban lehetett kiemelkedni egy-egy hősi cselekedettel.

A legfiatalabb fegyvernem, a légierő teljesítménye viszont az egyes emberek, a pilóták tehetségétől, személyes kiválóságától függött, de nem mindig a gépek technikai színvonalától és számától. Sokszorosan bizonyította ezt az első világháború legeredményesebb magyar hadipilótájának, a 20 légyőzelmes ittebei és eleméri Kiss József hadnagynak és bajtársainak légitevékenysége.

A háború kitörésekor a repülőtechnika még gyermekkorát élte. Viszonylag rövid idő telt el Wright 1903-as daytoni repülése óta a 12 lóerős, rozoga géptesttel, vagy ahogy Blériot híres csatornaátkelése is csak egy 25 lóerős, egysíkú tákolmány technikai teljesítménye volt 1909-ben. A fejlődést a háború kényszerítette ki.

A kezdeti hadviselő felek közül az Osztrák-Magyar Monarchia lépett be a legyengébb légierővel az első világháborúba. Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök hiá-

ba sürgette korábban Ferenc Ferdinánd trónörökösnek a légiflotta felállítását és a pilótaképzést, ő az erre szánt 8 millió koronát a hadihajózás fejlesztésére fordította. Így az antant és a központi hatalmak légiereje között jelentős maradt a különbség mind technikai fejlettség, mind a gépek száma szempontjából.

Az utóbbi szerint a háború kezdetén 404:260 az arány, a végén pedig 12 200:5200. Még Németország is csak 218 gépet tudott

mozgósítani 1914-ben, a monarchia viszont mindössze negyvenkettőt, azok is megbízhatatlanok voltak. A német repülőgépjelentés könnyedén állta ugyan a versenyt a nyugaton legjobbnak tartott franciákéval, de mennyiségileg soha nem tudta utolérni.

Az osztrák-magyar közös légierőnek (honvéd légierő nem létezett) ilyen körülmények között kellett helytállnia. Tények bizonyítják, hogy nemcsak azt teljesítette a balkáni, orosz és olaszországi harctereken, ami lehetségesnek látszott, hanem annál sokkal többet.

A magyar repülők különösen. Az összlétszámnak mindössze 1/4-ét tették ki, de a 318 magyar repülő a vaskoronarendek 49, az arany vitézségi érmek 43 %-át érdemelte ki, az összes veszteségnek pedig 44 %-át szenvedte el. A legeredményesebb 24 vadászpilóta közül 11 volt magyar, és a legyőzött 301 ellenséges gép 1/3-a, 108 is az ő nevéhez köthető. Életáldozatuk szintén sok-

kal nagyobb arányszámuknál, hiszen a hősi halált halt vadászpilóták fele magyar volt.

Ittebei és eleméri Kiss József (Pozsony, 1896. január 26–Lamon, 1918. május 24.) azzal emelkedett ki még a legkiválóbb bajtársak közül is, hogy húsz légyőzelmeből kilencben megmentette az ellenséges repülő életét. Főlényes repülőtudásával a földre kényszerítette ahelyett, hogy megsemmisítette volna. Védtelen gépre nem lőtt. Ő volt „a levegő lovagja”, akit olasz ellenfelei is így neveztek: „un cavaliere dell’Aria”.

Kiss József az aradi vértanú Kiss Ernő családjából való. Nem egyenes ági leszármazottja azonban, hiszen Periasz hősnének csupán három lánya volt és egy, az édesanyja nevét viselő fia Itáliában. A család Mária Teréziától kapta a nemességet 1760-ban, majd 1782-ben ugyancsak királyi adományként az uradalmakat Itteben és Eleméren, a délvidéki Torontál vármegyében. Július Haynau és az aradi vérbíróság a megmondhatója, hogy hova lett ennek a sokágú örmény-magyar családnak a mérhetetlen vagyona.

A duplapredikátumos idősebb Kiss József már csak a pozsonyi hadapródiskola kertésze lehetett, aki szegény emberként nagy nehézségek árán képezte a mindvégig és mindenhol kitűnően tanuló fiát. Az állami főreáliskolából két év után volt kénytelen kivenni, és átírtni az elsőrendű gyakorlati-műszaki képzést, tehát mielőbbi megélhetést biztosító Magyar Királyi Fémipari Iskolába. Az impozáns, kétemeletes, szögletes közép- és oldalkupolás épület 1904 óta áll változatlan külsővel a hajdani Fadrusz-rakparton, a mai személyhajó-állomás mögött. (Utóbbi címe Fajno-rovo nábrezie, Fajnor rakpart 2.) Kiss József azonban érettségizni akart, a képességeinek megfelelő értelmiségi pályákhoz ez az út vezetett. A Felső Ipari Iskola első évét végezte éppen, amikor az ezt követő nyáron kitört a világháború.

A katonaság tizenhét éves utóda - hiszen a vértanú altábornagyon kívül több kiváló katona is akadt a családban – önként jelentkezett a pozsonyi 72. sz. közös „K.u. K.” gyalogezred parancsnokságán, a Dunára néző Vízikaszárnyában. (Az 1759–63 között felhúzott árkádos, ma toldalékszárnyal elcsúfított épületben működik jelenleg a Szlovák Nemzeti Galéria – Rázusovo nábrezie, Rázus rakpart 2.) Felöltötte ezredének világoskék hajtókás, sárgagombos egyenruháját, és kiképzés után elindult más pozsonyi egységek katonáival együtt először az állomásra – nagy tömeg, virágerdő és katonazene búcsúztatta őket-, majd Galíciába, Dankl lovasági tábornok 1. hadseregébe. A négy közül ez volt a legerősebb, és északon, a San alsó folyásánál, a Visztula szögletében helyezkedett el.

Ez a hadsereg, benne a pozsonyi V. hadtest és természetesen a 72. gyalogezred vívta meg az első nagy csatát az oroszokkal Kraszniknál 1914. augusztus végén, szeptember elején, december 2-án pedig már Krakkótól északkeletre, a Visztulába ömlő Nida folyócskánál állt. Az itteni harcokban sebesült meg először Kiss József. Gránátnyomástól idegsokkot kapott, és csaknem egy évig kórházban ápolták.

A katonahalál közelsége nem riasztotta meg. Az orosz sárból a magasba, a repülőkhöz vágyott. Ide csak önként jelentkezők mehettek, tehát felettesei engedélyével került Bécsújhelyre (Wiener Neustadt) 1915 őszén a repülőgép-vezetői tanfolyamra. Itt képezték a kétüléses felderítőgépek altisztis rangban levő pilótáit is a K. u. K. „légjárócsapatok” számára.

Kiss József minden feltételnek megfelelt. Kifogástalanul beszélt németül, hiszen a kétnyelvű Pozsonyból jött. (Egy 1907-es statisztika szerint a város lakosainak száma a 4600 főnyi katonasággal együtt kb. 70

000, ennek 50 %-a német, 30 %-a magyar, 7 %-a „tót”, a többi horvát, szerb, bolgár stb.) Egészsége hibátlan, idegrendszere teherbíró, agya villámgyors, összpontosításra és hideg számításra veszélyes helyzetben is képes, végzettsége műszaki jellegű.

A kiképző repülőmesterek megtapasztalták, hogy kivételes repülőérzékkel rendelkezik, s így gyorsan és tökéletesen sajátítja el a műrepülés alapformáit is, a zuhanórepülést orra állított géppel, a spirált, orsót, bukfcencet, a sikló- és háton repülést, a harcifordulókat és az életveszélyesnek számító leszállást. Mindezt egyszerű, vászon szárnyborítású gyakorlógépeken tanulta meg.

Fővárosi Örmény Klub

2014. szeptember 18., csütörtök 17 óra

A Pest megyei Kormányhivatal Nyáry Pál terme, Bp. V., Városház u. 7.

Műsor

Bemutatjuk legújabb könyveinket

Alexa Károly: Távol az Ararától...
A magyarörmény irodalom

Dávid Csaba:
...Azonképpen itt a földön is...

Balázs-Bécsi Attila:
Szamosújvári örökség

Vendégeink:
Alexa Károly, Dávid Csaba szerzők

Rendezi: *Fővárosi Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület*

A fiatal pilótajelölt céltudatosan készült a harctéri szolgálatra. Társai jó repülő, jó bajtársak voltak, de hétköznapi emberek, akiktől jellem, gondolkodásmód, életvitel egyaránt megkülönböztette. Mulatni nem járt (hanem inkább templomba), a durva beszédet nem állhatta, nem dohányzott – csak később –, és este 9-kor mindig pihenni tért, ahogy majd a fronton teszi. Sokat olvasott és rajzolt. A sportszerű életmód tökéletes fizikai, szellemi és idegi erőnléte eredményezett, ám a kiválóak enyhe magányosságát is.

(„Nagy férfiak – bús végzetek”)

Folytatjuk

Nyilvánosan látogatható lesz az Örmény Katolikus Lelkészség múzeuma

A nagyközönség részére 2014. október 1-től megnyitjuk a Budapesti Örmény Katolikus Lelkészség felújított és újra rendezett múzeumát. A 340 évvel ezelőtt Erdélybe menekült, Magyarországra is áttelepült örménység Lelkészsége 92 éve alakult Budapesten. Szék-helye 40 éve budai kertes épületben van, amelynek felső szintjén található a múzeum. Itt őrizzük az örmény katolikusok liturgiáját, közösségi hagyományait és kultúráját és a közel 100 év alatt összegyűjtött számos örmény egyházi és civil tárgy- és könyv-gyűjteményét. Egyének, csoportok és szervezetek látogatóinak részére tárlatvezetést biztosítunk.

Nyitva tartás: kedd, csütörtök, szombat, vasárnap 14-től 18,30 óráig.

Hívjuk és várjuk a budapestieket, az ország lakosait és a külföldi érdeklődőket.

Címünk: Budapest XI. ker., Orly u. 6., a Gellért szálloda közvetlen közelében.

Elérhetőségeink: ormenykatolikus@gmail.com, 06 70 408 2240, 06 20 982 6347.

Egyházi hírlevél

A kezdődő munkaév kapcsán

Szeptember van, véget ért a nyár. Reményeim szerint feltöltődve vágunk neki a következő évnek.

Közösségünk, az örmény katolikus lelkeszség, következő időszakának fő feladatának azt gondolom, hogy méltó módon előkészítsük és megünnepeljük a genocídium 100. évfordulóját. Azt gondolom, erre az eseményre imádsággal lehet legjobban felkészülni. Igyekszem majd a vasárnapi Szentmiséket erre is felhasználni.

Szentatyánk 2015-re a szerzetesek évét hirdette meg. A szerzetesek Istennek szentelt életét szeretnénk magunk elé állítani, és tanulni tőlük. Megerősíteni a magunk Isten iránti elköteleződését, megtalálni és megerősíteni, mire hív minket Isten. Éppen ezért fontosnak tartom, hogy szánjuk rá magunkat, hogy vasárnaponként eljussunk az örmény katolikus Szentmisére. Továbbra is szeretném, ha minden vasárnap legalább tízen lennénk a Szentmisén.

Programjainkról: Templomunk búcsúünnepét, Fogolykiváltó Boldogasszony napját szeptember 28-án 16.30-kor ünnepeljük. Ezen a szentmisén ismét vendégünk lesz Avedik atya.

Az örmény származású aradi vértanúkra október 12-én emlékezünk koszorúzással és Szentmisével. 16 órakor kezdjük a koszorúzást, 16.30-kor a Szentmisét.

Október 26-án és november 9-én más elfoglaltságom miatt nem lesz Szentmise.

A zeneagapék időpontjait később jelezzük.

Bízom abban, hogy – a bíboros atya szándéka és biztatása szerint is – mielőbb megerősödik közösségünk.

2014. szeptember

Fülöp Ákos lelkes

Szomorújelentés

Megtört szívvel tudatjuk, hogy

Botár Edit született **Furdek Lujza** festőművész

hosszú, de méltósággal viselt betegség után, életének 84. esztendejében 2014. június 28-án, Budapesten elhunyt. Teste nyugodjon békében, lelke térjen meg Teremtőjéhez.

Szeretett halottunktól, a hamvasztási szertartás után, 2014. július 25-én 16 órakor búcsúzhattak el, a budapesti XI. ker. Villányi út 15. szám alatti, Szent Imre templomban. Hamvait Kolozsváron a Házsongárdi temetőben egy későbbi időpontban helyezük végső nyugalomra. Részvétnyilvánítás, kapcsolatfelvétel: botar.edit.lujza@gmail.com

Emlékét kegyelettel megőrizzük!

Szomorújelentés

Ifjú Csíksomlyói Csiky Csaba és húga Csilla tudatják maguk és a Család nevében, hogy szeretett Apjuk, a Család szeniorja

Csíksomlyói Csiky Csaba László

nobilis Hungarus, magyar királyi tartalékos huszártiszt, diplomás tervező, a bécsi Mexikói Nagykövetség tanácsadója 94-ik életévében, 2014. június 20-án elhunyt.

Hálát adunk Istennek a teljes és tartalmas, tapasztalatokban, bölcsességben gazdag, szeretetben és életörömmel teli hosszú életéért, az értékekért, amit generációknak tovább tudott adni.

Édesapánkat szűk családi körben helyeztük örök nyugalomra a családi kriptában Pécsen. Ünnepélyes gyászmisét Budapesten a Jézus Szíve templomában tartottunk július 5-én 11 órakor.

*Közel a véghez egy pátosztalan, kurta szó elég lesz, a túlsó partot látó révülésben a
– Készen vagy?-ra ezt felelni: - Készen. (Áprily Lajos)*

Mély fájdalommal, de Isten akaratában megnyugodva tudatjuk, hogy a szeretett édesapa, nagyapa, dédapa, rokon és barát

Dr. Patrubány Miklós

hosszú, súlyos betegség után, életének 92. évében, 2014. július 8-án, Medgyesen, gyermekei, unokái imája által kísérvé visszaadta lelkét a Teremtőnek.

A rá mért keresztet kisgyermekkorától erős lélekkel hordozta, páratlan önfegyelmel, célratörő kitartással tanult, szerezte meg hivatásának legmagasabb képesítését, és vált mindenki által nagyrabecsült szakemberré.

Örmény-magyar nemesi származására akkor is büszke volt, amikor ezért kismennyiség, kényszerlakhely, szakmai mellőzés, megaláztatás járt, és örömmel találta meg helyét, feladatát a Castellum Alapítvány közösségében, amikor esély nyílt arra, hogy a sok-sok társadalmi igazságtalanság egy töredékét jóvátegyék.

A közösséget értett aggodalom terelte figyelmét a magyar történelem, az erdélyi fejedelmek kora felé, és sarkallta arra, hogy alapos tanulmányt írjon a témáról Ezt az utolsó munkáját is felelősséggel, példás pontossággal, logikai szigorral végezte.

Hitéhez, elveihez a végsőkig ragaszkodott. Családja, szerettei, régi és új barátai kegyelettel őrzik emlékét, életének, tetteinek, szavainak intő példáját.

Temetési szertartása csütörtökön, 2014. július 10-én 11 órakor volt a marosvásárhelyi római katolikus temető felső kápolnájában. A Patrubány-kriptában helyeztük örök nyugalomra.

Nyugodjék békében!

Gyászolják: leánya, Judit; veje, László; unokája, László; élettársa, Magdi; fia, Miklós; menyje, Emese; unokái: Miklós és neje, Kinga, Csilla, Anna és vőlegénye, Péter; dédunokái: Lili Róza és Túrán Ninti

Mély fájdalommal tudatjuk, hogy Édesanyánk – Mucikánk

Dr. Bokross Béláné született Issekutz Sarolta

életének 97. évében, megbékélve, csendesen elpihent.

Az erdélyi erzsébetvárosi, örmény születésű nemesi család legidősebb leszármazottja földi maradványait augusztus 16-án, 14 órakor a balatonkenesei katolikus temetőben – szűk családi körben – helyeztük örök nyugalomra.

Drága emléked örökké köztünk él.

Gyászolják gyermekei: Maier Walterné – Bokross Sári leánya, Rudán László fia, valamint hozzátartozóik.

Mária Terézia Bécsben 1748. dec. 12-én kelt címereslevelével nemesi rangra emelte Issekutz Mihály erzsébetvárosi örmény kereskedőt, nejével Márton Dorottyával és fiával, valamennyi mindkét nembeli törvényes utódaival, a hazai kereskedelem felvirágoztatása körül szerzett érdemeinek és a huzamos ideje folyó háború költségei fedezésére több ízben felajánlott pénzadományának megjutalmazásául. A család a város és az örmény katolikus egyház javára több alkalommal jelentős adományokat adott, így a templom építésére, berendezésére (pl. nagy ezüst kandeláberek, keresztelőmedence, de a nagytemplom is az Issekutz család telkére épült, melyet jutányos áron adta át az egyház részére, stb.) és részt vett több cikluson keresztül úgy a városvezetésben, mint az örmény katolikus egyháztanács vezetésében.

Gyermekei közül Ágoston-Auxentiustól származó leágazás alapította meg az Issekutz jogász dinasztiát több generáción keresztül, így Dr. Issekutz János és Zachariás Jozefa Mária Magdolna szülőktől született Erzsébetvárosban 1916-ban János Simon örmény katolikus, Dr. juris, bíró (Kolozsvár, majd Legfelsőbb Bíróság bírójává Budapesten), később ügyvéd (1916-1996) és 1917. júl. 30-án Sarolta, örmény katolikus, aki 2014. augusztus 4-én hunyt el.

Issekutz Sarolta 1943. nov. 27-én házasságot kötött Rudán László magy.kir. főhadnaggyal, aki 1944. november 9-én a II. Vh-ban hősi halált halt. Gyermeke: Rudán László gépészmérnök (1944). Második házastársa névedí és kisvezekényi Dr. Bokross Béla erzsébetvárosi születésű, erdélyi örmény származású jogász, pénzügyminiszteri osztálytanácsos, akitől Bokross Sarolta gyermeke született 1948-ban.

Az erzsébetvárosi Nagyboldogasszony-napi búcsú (aug. 15.) miséjének végén megemlékeztek a város napokban elhalálozott szülőitől, elbúcsúzva Tőle.

Az erzsébetvárosi örmény katolikus temetőben a Zachariás családi kriptában a felmenők nyughelye, amelynek kis harangja évtizedek óta búcsúztatja el a temető örmény elhunytjait.

Most Dr. Bokross Béláné született Issekutz Saroltától búcsúzott Sarolta unoka-húga harangozása által. Elbúcsúzott a szülőföld is. Emlékét szívünkben megőrizzük.
Erzsébetváros, 2014. augusztus 15.

dr. Issekutz Sarolta

Emléküket kegyelettel megőrizzük!

Meghívó

Az 1848/49-es szabadságharc hőseire, köztük a magyarörmény hősökre,
az Aradi Vértanúkra emlékezünk

2014. szeptember 22-én, hétfőn 17,30 órakor

a Budapest V. ker. Akadémia u. 1. I. emeleti színházteremben

Szeretettel hívunk és várunk minden kedves Vendéget. Emlékezzünk együtt!

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Fővárosi Örmény Önkormányzat – rendezők

dr. Issekutz Sarolta elnök

Program

Emlékbeszédet tart *dr. Issekutz Sarolta* elnök

Tisztelgés a Vértanúk előtt

Ifjú zeneművészek hangversenye, közreműködik: *Devich Benedek* (nagybőgő),
Várallyay Fülöp (zongora), *Vörösváry Márton* (hegedű és zongora), *Vörösváry Ildikó* (cselló)

Koszorúzás az Aradi Vértanúk kopjafájánál (helyszínen)

Fogadás

A rendezvényt támogatja: Bp. Főv. II. ker. Örmény Önkormányzat, Ferencvárosi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat, XI. ker. Újbuda Örmény Önkormányzat, XII. ker. Örmény Nemzetiségi Önkormányzat

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a **pénzadományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Pénzbeli adományok az egyesület bankszámlájára befizethetők.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye:** 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(1054 Budapest, Akadémia u. 1. II. emelet 280, telefon: 332-1791)

(félfogadás: hétfőn 16.30–18.30 óráig, foverasiormeny@gmail.com),

Bp. Főv. II. ker.-i, Józsefvárosi Örmény Önkormányzat, XII. ker.-i Örmény Nemzetiségi Önkormányzat,
valamint az Emberi Erőforrások Minisztériuma Nemzeti Együttműködési Alap

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Főszerkesztő: **Béres L. Attila**

Felelős kiadó: **dr. Issekutz Sarolta**

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Koloszvár),

Dr. Puskás Attila (Marosvásárhely)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Lapzárta: minden hónap harmadik csütörtökét követő hétfő!

Tördelés: Szakmány György

Nyomdai munkák: Pannónia Nyomda Kft.